

Др Жељко Н. Бјељац,
Др Иван Б. Поповић

**МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА У ПРостОРУ
ДУНАВСКО-МОРАВСКОГ КОРИДОРА**

БЕОГРАД

2004

У В О Д

Свеевропски транспортни коридор 10 је пре свега копнени коридор, ослоњен на путну и железничку мрежу. Смештен дуж река Саве, Дунава, Мораве, Варадара и њихових притока, он је и водени коридор. Главне тачке Коридора 10 су Салцбург-Љубљана-Загреб-Београд-Ниш-Скопје-Солун са огранцима;

А: Грац-Марибор-Загреб;

Б: Будимпешта-Нови Сад-Београд;

Ц: Ниш-Софија- (Димитровград-Истанбул, путем Коридора 4);

Д: Велес-Битола-Флорина-Виа Егнациа-Игуменица.

Осим копненог Коридора 10, кроз Србију пролази и траса међународног, речног коридора седам (ток реке Дунава), као значајног европског путничког и транспортног транзитног правца. Осим тога, Коридор седам представља и значајан међународни транзитни туристички правац

Дунавско-Моравски коридор је део међународних саобраћајних Коридора седам и 10 и представља транзитни туристички правац који повезује Средњу и Северну Европу са Јужном Европом и Азијом. Коридор, кроз геопростор Србије, пролази долинама река Сава, Дунав, Велика и Јужна Морава и Нишава и повезује Србију са Мађарском, Румунијом, Бугарском, Молдавијом и Украјином (Дунавска деоница), односно Бугарском и Турском (Нишавска деоница). Моравски коридор, повезује Србију са Македонијом, Грчком и Албанијом (деоница Велике и Јужне Мораве), Босном и Херцеговином и Хрватском (Западноморавска деоница). Савска деоница такође повезује Србију са БиХ и Хрватском. (Вемић и др. 2002.; Бјељац и др. 2002.; Бјељац, 2003, Бјељац, Бурсаћ, 2003.).

„Мрежа путева Дунавско–Моравског коридора је средишна, а самим тим и најдинамичнија деоница Све–европског коридора 10. Изграђеност, њихово постојеће стање може се сагледати са више страна, почев од стварне егзистенције у простору, категоризације, капацитета, брзине кретања, саобраћајног састава, стања коловоза, до нивоа сигнализације, осветљења, паркиралишта, сервиса, итд., (Вемић, 2004). Све наведено утиче и на просторни размештај смештајних објеката и квалитет понуде смештајних капацитета дуж Коридора.

Просторна расподела Дунавско-Моравског коридора по општинама подразумева све општине кроз које пролазе линије Коридора или су у непосредној близини (74 општине). Општине које леже или гравитирају главној путањи и огранцима Коридора у укупној површини територије Србије учествују са приближно 23% , а у укупном броју становника са 38%. (Вемић, и др., 2002.). Коридор такође, обухвата 73, 5 % свих туристичких агенција у Србији и 31, 7 % свих смештајних капацитета.

САОБРАЋАЈНИ ПРАВЦИ У ОКВИРУ КОРИДОРА

Коридор 10, који повезује наведене државе, указује и на могућност несметаног и бржег приступа туриста (пре свега страних) туристичким вредностима сконцентрисаним у туристичким регијама. У односу на туристичка кретања Коридор је, у концепту развоја и туристичког уређења простора, дефинисан као "транзитни туристички правац", односно, „засебни, специфични простор туристичке понуде дуж значајних коридора, међународних и националних друмских и пловних токова, како у оквиру туристичких региона и зона, тако и као засебна понуда" (Просторни план Србије, 1996.).

Као транзитни туристички правци који пролазе кроз *Дунавску долину* се издвајају:

- Хоргош-Нови Сад;
- Нови Сад-Београд и
- Шид-Београд (Савски правац),
- Бездан –Прахово (ток реке Дунав кроз Србију)

Кроз *Моравску долину* се простиру правци на релацији:

- Београд-Ниш;
- Ниш-Прешево (на траси ауто пута Е75 кроз Србију, који пролази највећим делом кроз долине Велике и Јужне Мораве);

•Појате-Чачак (ауто пут:Е761, који пролази кроз долину Западне Мораве);

•Ниш-Димитровград (ауто пут Е80, преко долине Нишаве, притоке Јужне Мораве) према Софији (*Бугарска*), као део транзитног правца према Турској.

Транзитни туристички правци кроз Дунавску долину пролазе кроз туристичке регије Горње Подунавље, Фрушка Гора, Горња Тиса (Бачка пешчара). Кроз Моравску долину, транзитни правци пролазе кроз туристичке регије Авала-Београд-Космај, Кучевске планине, Шумадијске планине, Стара планина, Власина и Крајиште (Бјељац, 2002).

Транзитним туристичким правцем Ниш-Прешево, код града Куманова (*Македонија*) улази се у *Вардарску долину* и продужава се траса Коридора 10 према Грчкој (Вардарски коридор). Издваја се и транзитни туристички правац Краљево-Приштина-Скопје, који повезује Западноморавски правац са Вардарском котлином (пролази кроз туристичке регије Копаник и Шар планина (Бјељац, Бурсаћ, 2003)). Транзитни туристички правци, као саставни део Коридора, представљају и главне трасе кретања туриста према регијама са атрактивним туристичким вредностима Јужне Европе, од којих неке имају и светски значај (Средоземно Море, планина Олимп, градови Солун, Атина, Истанбул и др.).

Поједине трасе садашњих саобраћајница Дунавско – Моравског коридора кроз Србију, коришћене су и као значајни трговински и војни путеви почев од античког доба (у Римском периоду Трајанов пут уз Дунав). У средњем веку то су саобраћајнице у Моравско – Вардарској долини, који су повезивали Млетачку Републику, Аустрију, Француску, Прусију и друге, са Византијом и Јерусалимом, Дубровачком Републиком. Проширивањем Турске империје на Балканско Полуострво, саобраћајнице у Моравско – Маричкој долини добијају на значају као важни транзитни трговачки путеви.

Данашња траса коридора од Београда до Ниша и Димитровграда, је и у ранијем историјском периоду (прва половина 19.века) представљала значајан европски трговински путни правац. Држала је „долину Велике Мораве и тиме један истина мали део главних Балканских комуникација, цариградског и солунског пута, држала је долину централног положаја „ (Цвијић, Ј 1989). После Берлинског конгреса и проширења Србије према Југу, залази у централну област, односно шири се према „балканском језгру где се укрштају главне уздужне и попречне комуникације Балканског полуострва и одакле су најкраћи и најповољнији излази на Егејско и Јадранско море., (Цвијић, Ј 1989).

После Букурештанског мира 1913. године, Србија има централни положај на Балканском полуострву (простире се од Дунава

до Солунске околине). Осим слива Мораве обухвата и скоро цео слив Вардара. „Као раније Моравска, долина, тако ће сад моравско – вардарска удолина централишући утицати на целу Србију и као главна комуникациона артерија скупљати живот и радиност; при том ће нарочити значај имати Београд, Ниш, Скопље и Солун, који је за Балканско полуострво економски и трговински важнији од Цариграда,, (Цвијић, Ј 1989). Међу уздужним саобраћајним правцима, поред Моравско – вардарског се издвајају и Нишавско – Маричка (тзв Стамболски пут) и Косовско – Рашка комуникација. Панонски басен са током Дунава представљао је и тада мултиетнички и мултикултурни простор, који „пропушта културу европског трупа само дуж двеју железничких линија: Река (Ријека) – Загреб - Београд и Беч – Београд „, (Цвијић, Ј 1989).

Годишњи просек саобраћаја који се дневно одвија на друмском правцу Коридора 10 је значајан показатељ оптерећености овог путног правца. Према подацима *Техничког секретаријата Коридора 10* из Солуна (2003), на путном правцу Београд – Прешево, (Моравски део коридора), дневно саобраћа:

- Од Београда до Малог Пожаревца 15000 до 20000
- Од Малог Пожаревца до Појата 10000 до 15000
- Од Појата до Ниша 6000 до 10000
- Од Ниша до Прешева 3000 до 6000 возила.

На путном правцу Дунавског дела Коридора, од Београда до Новог Сада дневни просек је 6000 до 10000 возила. На путном правцу Савског дела коридора 10, од Београда до Сремске Митровице дневно саобраћа 6000 до 10000 возила. Путни правац Појате – Чачак, (Западно Моравски део Коридора) дневно има промет до 3000 возила у просеку. Мерења су вршена у периоду 2000 до 2003 година.

Према подацима поменутог *Техничког Секретаријата Коридора 10* у Солуну, годишњи промет приватних и теретних возила на граници, мерен у истом периоду је :

- Хоргош (гранични прелаз СЦГ и Мађарске) 600000 до 700000 путничких и 100000 до 110000 теретних возила (са Мађарске стране 50000 до 100000 теретних возила)

- Батровци (гранични прелаз СЦГ и Хрватске) 200000 до 300000 путничких и 50000 до 100000 теретних (с обе стране границе)

- Димитровград (гранични прелаз СЦГ и Бугарске) 100000 до 200000 путничких и 120000 до 130000 теретних (са СЦГ стране) и 100000 до 110000 (са Бугарске стране)

- Прешево (гранични прелаз СЦГ и БЈР Македоније) са обе стране 200000 до 300000 путничких возила (за теретна нема података)

Наведени подаци потврђују значај транзитног саобраћаја кроз Србију. С тим у вези је и изражени транзитни туризам. Упоредивши садашње и раније путне правце и њихов значај, можемо закључити да се осим врста превозних средстава и брзине путовања мало шта изменило у геосаобраћајном погледу. Транзитни, европски значај ових саобраћајница је и даље примаран. Број путника у транзиту је све значајнији.

Транзитни туризам у *Стратегији развоја туризма Србије* (1999) има значајну улогу у укупном развоју туризма Србије. „Овај вид туризма развијаће се дуж главних, претежно друмских праваца. Он има посебан значај када су у питању инострани посетиоци, а нарочито због магистралног правца на Коридору Будимпешта–Суботица–Нови Сад–Београд–Ниш, са краком преко Димитровграда и Софије ка Истанбулу и Анкари и другим преко Скопља за Солун и Атину. Развијање овог вида

туризма подразумева стварање одговарајућих садржаја дуж путева који би били намењени транзитерима, а такође и максимално олакшане улазно – излазне услове за тај сегмент путника,,

Од 2003 године, укидањем визног режима и побољшавањем дипломатских, трговинских, културних и других односа између Србије и Хрватске, од значаја је и деоница Шид–Београд, као део магистралног правца Грац- Љубљана –Загреб- Београд.

Услед ратне кризе настале распадом СФР Југославије, као и економских санкција Уједињених нација и Европске Уније, НАТО кампање(бомбардовања), до 2000.године практично и није било значајнијег међународног речног саобраћаја. Од 2000. године, поново почиње живљи путнички и теретни речни саобраћај. У просеку је пролазило путничких и теретних бродова. Река Дунав представља такође и један од приоритетних туристичких дестинација са посебно издвојеним видом у *Стратегији развоја туризма у Србији* – туризам на Дунаву.

„Саставни део сваког путовања свакако чини и понуда одређеног смештајног објекта, чији квалитет и обим услуга битно

утичу на опредељење туристичке тражње за одређеном туристичком дестинацијом. Поред атрактивности и комуникативности, данас све важнији утицај има и квалитетан и комфоран смештај, чија привлачност игра велику улогу у свести потрошача при доношењу коначне одлуке о избору туристичке дестинације. "(Ћурчић, Н. 2001). У оквиру Коридора се налазе и најзначајнији градски туристички центри и природне и антропогене туристичке вредности, што указује на постојање туристичке понуде која, са својим садржајима, има потенцијала да путницима у транзиту пружи услуге дужег заустављања, односно да постепено преусмерава путника у транзиту у категорију сталног посетиоца. Јован Цвијић (1987) је уочио и значај саобраћајних линија кроз Србију, упоређујући Србију са "кућом на друму"; "евроазијским мостом", или "капијом истока". Исто тако, увидео је и значај транзита, говорећи да је Србија "медијум за паркирање, пројуривање и протрчавање".

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА У ОКВИРУ КОРИДОРА

Један од најважнијих фактора који утичу на развој туризма су и рецептивни фактори. У оквиру њих, хотелијерство заузима значајно место. Чак се и појам туризма везује за хотелијерство (туризам и угоститељство као посебна привредна грана). Посматрано кроз историју, смештајни капацитети се везују за појавне облике туризма. Још у античко доба је постојала диференцијација облика смештајних капацитета. „Хотелијерство као развојна компонента туризма представља препознатљив елемент туристичког простора. На основу унетих хотелијерских садржаја простор добија специфичне физиономске карактеристике,, (Мариноски Н, 2003).

Транзитни значај саобраћајница дуж Дунавско – Моравског Коридора, током различитих историјских периода, условио је и појаву различитих облика смештајних објеката. Путовања су трајала од неколико дана до неколико недеља. Првобитно су то, у доба Турске владавине, били ханови, који су путницима пружали услуге преноћишта, исхране, као и могућности за одмор и замену животиња које су коришћене као превозно средство. Грађени су на размаку од 30 километара удаљености један од другог, јер се сматрало да коњи и кочије као превозно средство за један дан могу да пређу толику раздаљину. Током времена, су ханове потиснуле механе, кафане и

ашчанице, који су имали своје прописе и стандарде. На простору Србије који је био под управом Аустро Угарске монархије организовани видови пружања услуге смештаја и прехране у објектима те намене се јављају већ од средине 19. века.

Технолошким, као и развојем саобраћаја, путовања од једне до друге дестинације се убрзавају, али потреба за одмором путника остаје. Крајем 20. и почетком 21. века, на светском туристичком тржишту се, као посебно атрактивне туристичке дестинације путника са простора Западне и Средње Европе, све више издвајају Бугарска, Турска и Грчка. То условљава и повећан промет путника у транзиту кроз саобраћајнице Дунавско–Моравског Коридора кроз Србију.

Туристичко активирање саобраћајница које су део Коридора може да се реализује кроз две зоне:

- ширу (која обухвата већ поменуте туристичке регије кроз које саобраћајнице пролазе, као и општине којима припадају туристичке вредности)

- ужу зону транзитних праваца (Ова зона је специфична јер је у потпуности прилагођена потребама путника који су у транзиту)

При том код уже зоне „материјална база и цела понуда се мора осмислити тако да буде у функцији њеног оптималног развоја,, (Ромелић Ј, Томић П, 2001).

У широј зони, где су лоцирани и атрактивни туристички локалитети са садржајном туристичком понудом, предвиђеном за што дуже задржавање гостију, издвајају се објекти који се категоришу у целине:

- Хотели
- Пансиони
- Виле
- Приватан смештај

као и остали комплементарни смештајни објекти.

У ужој зони саобраћајница, туристички садржаји се осмишљавају изградњом објеката који се категоришу у четири целине:

- туристичко – сервисне зоне
- мотели
- одмаралишта
- паркинзи

Туристичко – сервисне зоне за циљ имају пружање комплетне информације помоћи и основних услуга за путнике у транзиту.

Основни садржај ових зона би требало да је: бензинске пумпе, ауто-механичарске радионице за помоћ на друму и сервис возила, паркиралиште, мотел (одмаралиште или ауто камп), ресторан, банка или мењачница, пошта, информативни центар Аутомото савеза или Туристичке организације Србије, санитарни чвор, зелена површина, продавница основних животних намирница, продавница сувенира.

На територији Србије се налази 668 смештајних објеката различито категоризованих и географски лоцираних. Посматрано по градовима општинама, на територији Србије, највише смештајних објеката је лоцирано у Београду, Нишу, Новом Саду, и Суботици. Код осталих смештајних капацитета по општинама у Србији, преовлађују, Врњачка бања, Чајетина, Чачак, Брус, Брзеће (Србија, смештајни капацитети 2004), односно, највећи број свих смештајних капацитета Србије се налази у градским туристичким центрима, бањским и планинским местима. Размештај у односу на туристичке регије је следећи: Београд, Копаоник, Стара планина, Тара-Златибор-Златар и Фрушка Гора. Ако упоредимо са туристичким регијама кроз које пролазе транзитни туристички правци Коридора, можемо видети да су то махом исте туристичке регије.

Најпосећенији објекти су у просторима у којима се одвијају најзначајнији видови туризма, односно густина смештајних капацитета је сразмерна степену туристичке потражње. Значајнија концентрација смештајних објеката је остварена, такође, дуж фреквентнијих саобраћајних праваца кроз које су усмерени туристички токови (правци туристичких дестинација).

Од значајних фактора за распростирање смештајних објеката, истичу се:

- *демографски фактор, распоред и бројност становништва, степен стручног образовања;*

На простору Дунавско - Моравског коридора је, према попису становништва, домаћинства и станова 2002. године, живело становника. Највећа густина насељености је на трасама транзитних туристичких праваца Хоргош – Нови Сад, Нови Сад – Београд и Београд –Ниш, а најмања на траси Ниш - Димитровград и Ниш – Прешево.

- *локални и регионални услови туристичке понуде, пре свих природни и антропогени **потенцијали**, као основа за развој различитих видова туризма (планински, речни, језерски, бањски, екотуризам, културни, верски, манифестациони)*

У оквиру Дунавско – Моравског коридора издвајају се бројни и атрактивни природно географски локалитети. „Ти локалитети обухватају и природне целине издвојене у туристичке регије и просторе, који су заштићени законом као заштићена природна добра,, (Бјељац, Ж, Радовановић, М 2003). Значај Дунавско –Моравског коридора за развој туризма се може сагледати и из „Перспектива светског просторног развоја „ (ESDP, Потсдам, Немачка, 1999), где се као један од основних циљева издваја : „ одрживи развој.мудро управљање животном средином и заштитом природне и културне баштине,, (Вемић и др, 2002), а што је у сагласности и са стратегијом развоја у оквиру Просторног плана Републике Србије (1996 - „развој сеоских подручја као вишефункционалних, производних, социјалних и културних простора; развој недовољно развијених брдских, планинских и приграсничних подручја у широј зони гравитације Коридора; повећање саобраћајне и економске интеграције са суседним и осталим европским земљама, првенствено путем међународних коридора,,).

Од пет националних паркова Србије, сви (Фрушка Гора, Шар планина, Ђердап, Копаоник) осим Таре се налазе у ужој гравитационој зони Коридора. Од заштићених природних добара – резервата природе у ужој гравитационој зони Коридора се налази 18 са површином преко 100 хектара (од укупно 71). Од паркова природе у ужој гравитационој зони се налази 11 а један у широј (од укупно 13).

Стари путни правци (Виа Егнација, Стамболијски пут) из Римског и Турског периода су се подударали са данашњим саобраћајним правцима Моравско-Вардарског коридора. (Бурсаћ, М, Бјељац Ж, 2003)

Такође, поједине трасе попут: Истанбул-Пловдив-Софија-Белоградчик; тзв. Трасе Север-Југ у Бугарској и Грчкој, уз тематске, националне трасе, које покривају археолошке зоне, утврђења, манастире и религиозне центре и објекте народне архитектуре, представљају културне итинераре. Наведени итинерари могу помоћи у реализовању регионалне сарадње, односно покренути сарадњу између културног и туристичког сектора држава уз Коридор и омогућити заједничке пројекте у области културног туризма. (Крестев, 2001) Обзиром на насељавање различитих култура и зоне утицаја појединих држава кроз историју (стара Грчка, античка Македонија, Византија, Отоманска империја,, Аустро – Угарска монархија) и развој словенских држава на овом простору (Србија, Македонија, Бугарска), у оквиру Коридора се

налазе и значајни културно-историјски споменици, сакрални објекти (манастири, цркве, џамије) и објекти народног градитељства, са очуваним елементима традиције и фолклора, а који представљају и значајне туристичке локалитете.

- *снага контрактивних зона појединих локалитета, центара, регија;*

Просторни размештај обухвата положај ка пределима и државама из којих потичу посетиоци – корисници смештајно – угоститељских капацитета. У оквиру Дунавско – Моравског коридора лоцирана су и три од пет градова у Србији (Београд, Нови Сад, Ниш). По економској развијености налази се и најразвијенијих насеља који представљају и значајне емитивне (Београд, Нови Сад, Ниш, Суботица, и друга насеља) али и рецептивне туристичке центре и регије (Копаоник, Ђердап, Врњачка бања, Београд, подручје Дунава, Шар планине, Старе Планине, Власине, Голије, Фрушке Горе) . Као што смо навели раније у тексту, на траси Коридора се налазе и делови туристичких регија који представљају и приоритет у туристичкој понуди Србије.

- *географски, саобраћајни и туристички положај појединих дестинација;*

Географски положај има значајну улогу у функционисању смештајних објеката. Означава прецизну локацију смештајног објекта, а тиме и сам ниво развоја угоститељско–туристичке делатности. Положај смештајног објекта у односу на туристичке дестинације није статичан, већ је променљив. „ Развој хотелијерства се темељи, између осталог на прихватању међузависности или интеракције емитивних, комуникативних и атрактивно–рецептивних сфера. Методологија праћења стабилности и промена туристичких кретања у хотелијерству се базира на сазнањима обима и структуре туристичког промета, нивоа коришћења комуникација и интезитета развоја атрактивно-рецептивне сфере. Тако се положај хотелијерства према правцима туристичких кретања интегрише у оквиру интезитета и карактера туристичког развоја, (Мариноски, Н, 2003). Ово се односи и на остале, комплементарне смештајне капацитете. Географски положај према конкурентним срединама (пре свега државама у окружењу, што има и развојни и тржишни карактер).

- *геоаобраћајни и инфраструктурни услови, који чине подстицајне елементе развоја.*

Геосаобраћајни и инфраструктурни услови чине и елементе развоја смештајних објеката. То је посебно значајно за хотеле и мотеле као најразвијеније облике смештајних капацитета.

„Хотели у физичком смислу, са својим габаритима и положајем представљају најдоминантније створене елементе у просторном обухвату туристичких места и регија. Хотелске зграде су најбројнији, највећи и најистакнутији објекти који својим изгледом највише утичу на естетску трансформацију амбијента и пејзажа туристичких простора,, (Чомић, Ћ, 2003). Фактори који одређују локацију хотела, али и осталих компаративних смештајних капацитета су и: облик, величина, цена и конфигурација грађевинске парцеле на којој су изграђени; претходна употреба парцеле, инфраструктура, положај према саобраћајници, положај према туристичком локалитету (атрактивној туристичкој вредности због које је и грађен), положај према другим туристичким локалитетима и садржајима; микроклима, јавни транспорт)

„Мотели су хотели поред путева, пословно орјентисани на пословни свет,, (Васиљевић, Р 2003). Нагли развој друмског саобраћаја у другој половини 20. века је основа за изградњу и развој мотела. Локација мотела је поред аутопутева, магистралних и других саобраћајница првог и другог реда, на приласку насељеним урбаним или руралним срединама и у туристичким местима.

Истраживања на траси Коридора 10 (Угопрогрес, Програм туристичког опремања аутопута, 1985), су утврдила оптимални размештај мотела:

- на 25 км у функцији одмаришта, а може да буде замењен рестораном и кампингом

- на 50 км, мотел одабране категорије, са мењачницом и осталим пратећим објектима и садржајима за снабдевање возила (бензинске пумпе, сервиси)

- на 100 км, мотел са ширим садржајима за снабдевање путника и возила (мотел, ресторан, кафана, посластичарница, трговине, бензинска пумпа, сервис са продавницом за аутоделове, амбуланта прве помоћи)

- на 200 км туристичко – мотелски комплекс са већ наведеним садржајима, допуњен спортско рекреативним и забавним садржајима (игралишта, трим стазе, фитнес центри, фризерски салони, књижаре, барови, продавнице широког асортимана, информативно – туристички пункт, база и информативни центар Ауто мото савеза).

Овај план није званично усвојен од одговарајућих надлежних органа, иако су поједини комплекси већ изграђени или се граде почетком 21. века, посебно на траси Коридора 10 Хоргош – Нови Сад, Београд – Ниш и Ниш – Прешево.

Инфраструктурни услови указују и на одређене недостатке: стање коловоза на одређеним деоницама, ниво сигнализације на раскрсницама и одвајањима са ауто пута, ниво осветлења, постојање телефона, мањак сервисних станица, што значајно утиче и на путнике у транзиту, али и на посећеност смештајно–угоститељских објеката.

Већина ових фактора утиче и на размештај осталих смештајних објеката, али са нешто мањим утицајем демографског фактора, имајући у виду мањи број запослених и мању *потребу* за висококвалификованим кадровима у овим објектима. Лоцираност *осталих објеката* смештаја зависи претежно од јачине контрактивних зона, локалних и регионалних услова туристичке понуде, те геосаобраћајних и инфраструктурних услова (Ђурчић, Бјељац 2002).

„Са становишта туристичке дестинације, смештајни капацитети су вероватно најважнији елемент у оквиру туристичких фактора. Наравно, услови за боравак обухватају постојање других садржаја у складу са захтевима и потребама савремене туристичке тражње: услуге туристичких агенција и организатора путовања, туристичких водича, трговинску мрежу, спортске објекте, услуге везан за разоноду, забаву, рекреацију, здравствену помоћ и слично, (Стојановић, Р, 2003).

У оквиру Дунавско – Моравског коридора налази се 60 општина и градови Београд, Нови Сад и Ниш), који обухватају 205 смештајних објеката са 34334 лежаја (37, 1% од укупног броја у Србији). На простору Коридора, у туризму и угоститељству је запослено 19870 људи, односно 52, 0% од укупног броја запослених у тој делатности. Искоришћеност смештајних капацитета на траси Коридора, износи 13, 7 %. (Општине у Србији, 2002, Туризам, 2003)

Просторни размештај смештајних капацитета у оквиру Коридора, као што смо већ напоменули, можемо посматрати двојачко. Прво, преко укупног броја смештајних капацитета по општинама на траси Коридора (**таб.1**) и преко смештајних капацитета на транзитним правцима.

Таб. 1. Смештајни објекти на траси Дунавско – Моравског коридора кроз Србију, по општинама, 2004 године (**37**)

Tab. 1. capacities on Danube- Morava corridor, in municipalities, 2004

Општина	Хотели	Мотели	Одмаралишта	Здравствени Центри	Туристичка насеља	Апартмани	Виле и бунгалови	Пансиони	Укупно
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Београд 1	33	2	---	1	---	1	---	---	37
Нови Сад 2	9	2	1	---	---	1	1	7	21
Врњачка Бања	10	---	1	1	---	---	1	1	14
Чачак	5	5	1	1	---	---	---	---	12
Ниш 3	7	2	---	1	---	---	---	---	10
Суботица	6	1	---	---	---	---	---	3	10
Краљево	6	---	---	---	1	---	---	---	7
Крушевац	5	---	---	---	---	---	---	---	5
Б.Топола	3	1	---	---	---	---	---	---	4
Сомбор	2	2	---	---	---	---	---	---	4
Врање	3	1	---	---	---	---	---	---	4
В.Плана	1	3	---	---	---	---	---	---	4
Лесковац	1	2	---	---	---	---	---	---	3
Пирот	3	---	---	---	---	---	---	---	3
С.Митровица	2	1	---	---	---	---	---	---	3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Мајданпек	---	1	1	---	---	---	---	1	3
Б.Паланка	2	1	---	---	---	---	---	---	3
Рума	1	2	---	---	---	---	---	---	3
Александровац	---	1	1	---	---	---	---	---	2
Апатин	1	---	---	1	---	---	---	---	2
Беочин	2	---	---	---	---	---	---	---	2
Врбас	1	1	---	---	---	---	---	---	2
Б. Црква	1	---	---	---	1	---	---	---	2
Бач	1	1	---	---	---	---	---	---	2
Оџаци	1	1	---	---	---	---	---	---	2
Бујановац	---	1	---	---	1	---	---	---	2
Ђуприја	1	1	---	---	---	---	---	---	2
Димитровград	1	1	---	---	---	---	---	---	2
Инђија	1	---	1	---	---	---	---	---	2
Јагодина	2	---	---	---	---	---	---	---	2
Кањижа	1	---	---	1	---	---	---	---	2
Кладово	1	1	---	---	---	---	---	---	2
Пожаревац	1	---	1	---	---	---	---	---	2
Неготин	---	1	1	---	---	---	---	---	2
Панчево	1	1	---	---	---	---	---	---	2
Пожега	2	---	---	---	---	---	---	---	2
Шид	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Смедерево	1	---	---	---	---	---	---	---	1
С.Паланка	1	---	---	---	---	---	---	---	1
В.Градиште	1	---	---	---	---	---	---	---	1
Д.Милановац	1	---	---	---	---	---	---	---	1

Голубац	1	---	---	---	---	---	---	---	1
С.Карловци	1	---	---	---	---	---	---	---	1
Ст.Пазова	1	---	---	---	---	---	---	---	1
Ковин	1	---	---	---	---	---	---	---	1
Ражањ	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Свилајнац	1	---	---	---	---	---	---	---	1
Бе.Паланка	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Баточина	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Алексинац	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Власотинце	1	---	---	---	---	---	---	---	1
М. Иђош	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Србобран	1	---	---	---	---	---	---	---	1
Ћићевац	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Вл.Хан	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Укупно	128	44	8	6	3	2	2	12	205

1. Подаци за Београд укључују градско подручје (простор Београдског чворишта, Дунавско Моравског Коридора, са 12 општина: Земун, Нови Београд, Палилула, Стари Град, Врачар, Савски Венац, Вождовац, Чукарица, Раковица, Сопот, Гроцка, Младеновац)

2. подаци за Нови Сад укључују градско подручје (општине Нови Сад и Петроварадин)

3. подаци за Ниш укључују градско подручје (општине Ниш и Нишка Бања)

4. Осталих седам општина немају смештајне објекте (Темерин, Меровина, Дољевац, Гаџин Хан, Прешево, Тител, Пећинци)

Хотелско-угоститељски смештајни капацитети (62,4% од укупног броја смештајних објеката дуж Коридора и 62,4% свих хотела у Србији) по локацији, могу бити подељени на планинске, градске, бањске и остале. На основу овог критеријума, можемо рећи да највећи број хотелско угоститељских туристичких предузећа који се налазе у оквиру Коридора се налази у градским туристичким центрима (Београд, Нови Сад, Ниш, Сомбор, Кладово, Краљево, Суботица, Пирот, Врање, Врњачка бања, Лесковац) и бањском (бање и здравствени центри Палић, Кањижа, Бездан, Јунаковић, Младеновац, Нишка бања, Горња Трепча, Врњачка бања, Богутовачка, Матарушка, Врањска, Бујановачка, Звоначка). Издвајају се и мотивска туристичка места: са културно - историјским наслеђем (Београд, Петроварадин, Чачак, Смедерево, Бач, Сремски Карловци), туристичка места поред река и језера (Бела Црква, Бачка Паланка, Ковин, Кладово, Велико Градиште, Доњи Милановац, Голубац), планинска туристичка места (планине Гоч, Јастребац, Фрушка гора, Стара Планина)

Од осталих смештајних капацитета, по структури, преовлађују: мотели (21,5 % од укупног броја смештајних објеката дуж Коридора), пансиони (5,8% од укупног броја смештајних објеката дуж Коридора), одмаралишта (3,9% од укупног броја смештајних објеката дуж Коридора), здравствени бањско лечилишни центри (2,9% од укупног

броја смештајних објеката дуж Коридора). Мотели, су лоцирани, осим у зони великих градова и приграничних простора и у оквиру транзитног туристичког правца Београд-Ниш. Пансиони су лоцирани у Новом Саду, Суботици, Врњачкој бањи и Мајданпеку Одмаралишта су, осим у зони великих градова, лоцирана у општинама са израженим мотивима, односно туристичким вредностима (планинска, бањска, са културно-историјским наслеђем (Смедерево, Кањижа).Апартмани и виле и бунгалови по 1,0% Наведена публикација не обухвата ауто-кампове и приватан смештај, који су лоцирани у зони великих градова (Београд, Ниш, Нови Сад).

Посматрана по транзитним туристичким правцима, највећа концентрација смештајних објеката је у оквиру праваца Хоргош-Нови Сад (9,8%), Нови Сад-Београд (12,2%), Београд-Ниш (24,9%), Шид-Београд (2, 9%), Ниш-Димитровград (3,4%), Ниш-Прешево (7,8,%), Појате–Чачак (Пожега) (19,0%).На деловима транзитног речног туристичког правца, тока Дунава од Сомбора до Бачке Паланке и Панчева до Неготина се налази 20% смештајних објеката у оквиру Дунавско–Моравског коридора. Смештајни капацитети су највише лоцирани на дестинацијама које пролазе кроз туристичке регије: Горње Потисје, Фрушка Гора Шумадијске планине, Власина и Крајиште и Стара планина)

Таб. 2. Распоред смештајних објеката на Коридору 10 (33)

Tab. 1. Contents of accomodation units of objects on Corridor 10

Општина	ХУТП	Мотели и остали смештајни објекти	Укупно
Суботица	6	1	7
Град Београд	2	3	5
Сремска Митровица	2	1	3
Смедерево	---	3	3
Велика Плана	1	2	3
Димитровград	1	2	3
Бујановац	]	2	3
Бачка Топола	2	-	2
Пирот	2	-	2
Мали Иђош		1	1
Врбас	1	1	2
Рума	1	1	2
Врање	1	1	2
Ћићевац	-	2	2
Лесковац	-	2	2
Србобран	1	-	1
Нови Сад	1		1

Свилајнац	1		1
Јагодина	1		1
Параћин	1		1
Бела Паланка	1		1
Баточина	---	1	1
Ђуприја	---	1	1
Ражањ	---	1	1
Алексинач	---	1	1
Ниш	---	1	1
УКУПНО	28	27	55

С обзиром на различите типове смештајних капацитета и орјентације ка различитим структурама туриста, у оквиру промоције туристичке понуде, а посебно са становишта транзитног туризма на простору Србије, Туристичка организација Србије, Аутомото савез Србије и Удружења хотелско-угоститељске привреде Србије су, у појединим публикацијама, издвојили смештајне објекте на транзитним туристичким правцима, што се и види у **таб. 2.**

Према критеријумима ХОРЕС-а, 55 смештајних објеката са 5852 лежаја (6,3% од укупног броја лежајева у Србији) је смештено у 26 општина. Смештајни капацитети су највише концентрисани уз транзитне туристичке правце Хоргош-Нови Сад (27, 3%) и Београд-Ниш (36, 4%), односно дестинације које пролазе кроз туристичке регије Горње Потисје, Фрушка Гора, Београд, Шумадијске планине. Према критеријумима ТОС-а и ХОРЕС-а, на траси Коридора (табела 2), од ХУТП (28 објеката), најбројнији су они категорисани са са три звездице (12) и две звездице (10). Са четири звездице издвајају се два ХУТП (Суботица-Палић). Остали смештајни објекти обухватају мотеле и ресторане. Од мотела, најбројнији су још увек некатегорисани објекти, а од категорисаних, издваја се шест мотела са две и четири мотела са три звездице. На овој траси се налазе и три ресторана (Келебија, Фекетић, Димитровград). Овде су обухваћени објекти који се директно налазе на траси Коридора, а издвојени по критеријумима удружења Хотелијера и Ресторатера Србије-ХОРЕС. Међутим, ако посматрамо тзв. моторизоване туристе (туристе са сопственим превозом) и њихову тражњу, овај списак не обухвата ауто кампове у Новом Саду, Београду и Суботици, као део смештајних капацитета.

Туристичка организација Србије, у сарадњи са СНИ international, US agency for international development (USAID), у оквиру програма CRDA (ревитализација општина кроз акциони програм демократије), јуна 2004. године је као туристичко пропагандно средство издало

Друмско туристичко географску карту, „10 идеалних места,, у којој је представљено 10 смештајних објеката (дуж трасе Коридора 10, као идеална места за смештај путника у транзиту. Издвојено је 19 смештајних објеката (од тога четири у широј зони коридора).

Материјална база туризма, са 10 идеалних места, (35) уз антропогене и природно географске туристичке вредности представљају основне, најкомплексније и најзначајније елементе туристичке понуде Србије

Процес диференцирања туристичког производа Србије за хотелијерство значи "структурализацију (по врстама и категоријама) и типизацију под превасходним утицајем локационих и тржишних фактора." (Косар, Љ, 1997: 28).

Праћење квалитативне структуре смештајних објеката најлакше је извршити преко категорија објеката, при чему категорисани објекти треба да задовоље, квалитетом смештаја и пружених услуга, захтеве предвиђене за сваку категорију.. У Србији је на снази Правилник о разврставању, минималним условима и категоризацији угоститејских објеката из 1994. године (Службени Гласник Републике Србије бр. 66/94), према коме се категорије означавају звездицама. Промена категорије се врши на сваких пет година. Проблем у Србији је што још увек није завршена првобитна категоризација свих смештајно-угоститељских објеката, а током времена долази до потребе нове категоризације, којом би се у већем броју случајева, већ категорисани објекти прекатегорисали у нижу категорију од тренутне, што би утицало на формирање цена и могући пад обима финансијског пословања објекта. У широј зони Дунавско-Моравског Коридора (табела 2), лоцирано је:

- 2 хотела са пет звездица (100,0 % од укупног броја хотела са пет звездица у Србији)
- 6 хотела са четири звездице (40, 0 % од укупног броја хотела са четири звездице у Србији)
- 38 хотела са три звездице (67,8 % од укупног броја хотела са три звездице у Србији)
- 41 хотел са две звездице (54,7 % од укупног броја хотела са две звездице у Србији)
- 12 хотела са једном звездицом (54,5 % од укупног броја хотела са једном звездицом у Србији)

- 37 некатегорисаних хотела (92,5% од укупног броја некатегорисаних хотела у Србији)
- 7 *мотела са три звездице* (77, 8 % од укупног броја мотела са три звездице у Србији)
- 6 мотела са две звездице (85, 7 % од укупног броја мотела са две звездице у Србији)
- 7 мотела са једном звездицом (87, 5 % од укупног броја мотела са једном звездицом у Србији)
- 24 некатегоризованих мотела (85, 7 % од укупног броја некатегорисаних мотела у Србији)
- 8 *одмаралишта* (33, 3 % од укупног броја одмаралишта у Србији, сви без одређене категорије)
- 6 *здравствено лечилишних и бањских центара* (42,8% од укупног броја здравствено лечилишних и бањских центара)
- 3 *туристичка насеља* (100,0 % од укупног броја туристичких насеља у Србији)

Карта 1. Коридор 10

Map 1. Corridor 10

На основу успешности смештајних објеката у државама са сличним степеном развоја и са онима у окружењу (Хрватска, Словенија), може се закључити о положају (позицији) смештајних капацитета на траси Коридора кроз Србију. На траси Коридора 10 кроз Словенију налази се 64 смештајних објеката. У Хрватској, на траси Коридора 10 се налази 92 смештајна објекта. У Словенији највише смештајних објеката уз Коридор је лоцирано на простору три највећа града (Љубљана, Марибор, Крањ), и мотивских туристичких места (Блед, Бохињ, Крањска гора). Преовлађују хотели са четири звездице, а од комплементарних смештајних објеката пансиони и хостели. Осим транзитног. Смештајни објекти су и у функцији других видова туризма попут: градског, планинског (зимског и летњег), језерског и спортско рекреативног туризма. На траси Коридора 10 кроз Хрватску, највише смештајних објеката је смештено на простору града Загреба и градова који су и значајни привредни центри Хрватске (Осијек, Сисак, Славонски Брод). Преовлађују хотели са две звездице, а од осталих комплементарних смештајних објеката мотели и пансиони. Осим транзитног смештајни објекти су у функцији градског туризма. (Туристичка организација Србије, Туристички портал Балкана, 2004).

У односу на Словенију и Хрватску, у Србији преовлађују хотели са две звездице, а од осталих комплементарних смештајних објеката мотели и одмаралишта. Слично као и у Хрватској, преовлађујући су транзитни и градски туризам, осим на Западноморавском и Нишавском делу Коридора, где су развијени и видови туризма попут бањског, планинског, спортско – рекреативног.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА У ПРОСТОРУ ДУНАВСКО – МОРАВСКОГ КОРИДОРА

Европска унија је, у циљу интензивирања комплексне интеграције и поспешивања бржег развоја источне и југоисточне Европе, дефинисала десет Пан-европских мултимодуларних коридора. Већ до краја деведесетих година 20. века то је постепено учињено са девет, док је коридор 10 одређен накнадно, током 2001. године. Том приликом се утемељило гледиште да ће они афирмисати солидну „мрежу„ у склопу „међународног, унутаррегионалног али и

трансграничног развојно-интеграционог процеса,, у овом простору Европе. Придавање значаја гео-саобраћајном положају Југоисточне Европе засебно истиче факат да су од ових десет Пан-европских мултимодуларних саобраћајних коридора три (коридор I – Хелсинки-Гдањск, коридор II – Берлин-Москва-Нижни Новгород и коридор III – Берлин-Кијев) изван поменуте макро просторне целине. И док неки од преосталих само тангирају дотле се поједини својим окрајком пружају овом макроцелином. Али, кроз њу пролазе и они коридори (коридор VII и коридор X), важни у просторно-функционалном смислу. Реч је о коридору (VII) увелико везаним за Дунав као и коридору 10 (са своја четири крака), идентификованим са комуникационим правцем Салцбург-Солун.

Гледано шире, другопоменути коридор је и један од најзначајнијих европских саобраћајних праваца. Ваља истаћи да је он то био и у прошлости, почев од времена Римског царства па све до данас. У протекла два миленијума овај комуникациони правац је представљао а и сада чини најкраћу копнену везу између западне и средње Европе, и предње Азије (као и дела медитеранске Африке). Услед тога је он једна од најважнијих интерконтиненталних копнених комуникација у означеном делу света.

Као маркантни копнени „пролаз,, фундиран на удвострученој (друмској и железничкој) саобраћајници, свеевропски транспортни Коридор 10 је претежно усмерен правцем пружања долине Саве, Дунава, Велике Мораве, Јужне Мораве и Вардара, али и њихових већих притока (Тисе, Драве, Западне Мораве, Ниаве и Црне реке). У том централнобалканском и у јужно-европском простору, тако назначен међународни саобраћајни коридор се, на релацији Салцбург-Солун, протеже у дужини од 2586 km. На толикој дистанци и претежно уздуж средишње територије Балканског полуострва су и најкључнија чворишта (Љубљана, Загреб, Београд, Ниш и Скопље) Коридора 10. Из ових саобраћајних раскршћа полазе, у разним правцима, бочни краци: **1.** Љубљана – Постојна - Копар, **2.** Загреб – Марибор - Грац, **3.** Београд - Нови Сад – Суботица - Будимпешта, **4.** Ниш - Цариброд (Димитровград) – Софија - Истамбул, **5.** Скопје – Тетово – Гостивар – Кичево - Охрид, и **6.** Велес – Прилеп – Битољ – Флорина - Солун.

Карта 2. Карта европских коридора кроз државе Југоисточне Европе
Map 2. Map of directions of European corridors accross South East European countries

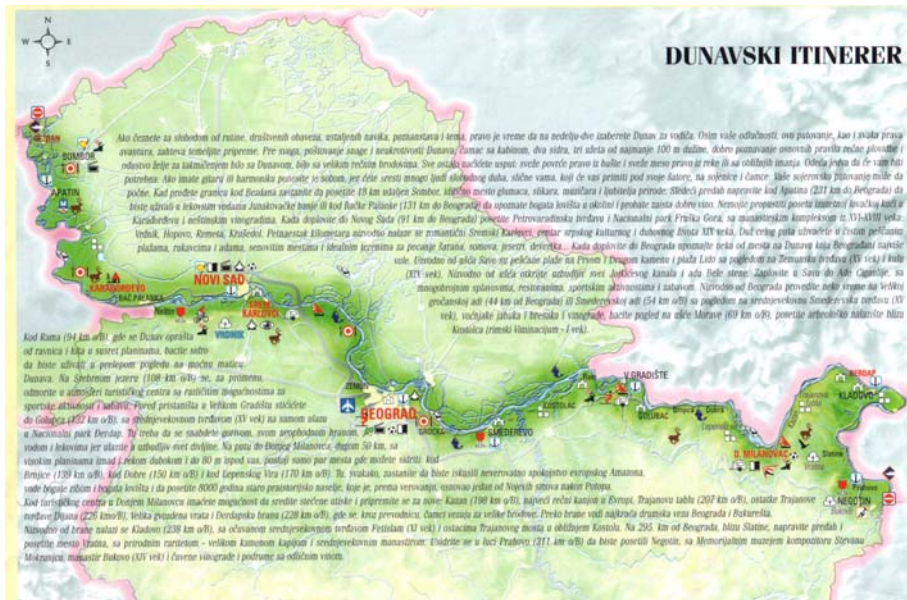
Инкорпорирајући се у садржај ове међународне комуникације њена (786 км) дуга деоница кроз територију Србије односно, именовани Дунавско-моравски коридор образује и важан транзитни туристички правац Балкана. Њиме је, успостављена и туристичка повезаност многих просторних целина Средње и Југоисточне Европе. То је, од значаја за Србију, јер је ова тиме у истосмисленој вези са назначеним територијалним обухватима држава из непосредног и ширег окружења.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА НА СЕКТОРУ ДУНАВСКОГ КОРИДОРА СЕДАМ*

На делу тока Дунава кроз Србију се налазе 21 општина и два града. Простор којим Дунав протиче кроз Србију је део велике

* Коаутор овог дела текста је Едит Лендак, стипендиста Министарства за науке, технологије и заштиту животне средине

европске макрорегије, која представља дугачку и широку долину Дунава у Аустрији, Словачкој, Мађарској, Хрватској, Србији, Румунији и Бугарској. Део ове макрорегије се кроз Србију пружа од Бездана до Прахова.

Карта 3. Дунавски коридор 7

Map.3 Direction of Danube corridor

Ток реке Дунав, као део међународног саобраћајног Коридора седам представља и значајан транзитни и туристички правац. „На обали и приобаљу Дунава налазе се бројне природне атрактивности, културно – историјске и друге антропогене вредности и погодности које потенцијалним посетиоцима омогућавају многобројне и разноврсне активности. Сама река пружа могућности за развој наутничког туризма и за спортове на води., (Стратегија 1999), а у приобаљу постоје услови за развој спортско- рекреативног, излетничког – викенд, руралног, еко-, културног, манифестационог, бањског туризма.

„Својим богатством и разноврсношћу обале Дунава појачавају могућности његовог туристичког активирања. Поред могућности коришћења воденог тока у спортско – рекреативне сврхе на обалама Дунава лежи већи број градских насеља и културних споменика који

привлаче туристе. (Јовичић, Ж, 1992). Као значајни туристички центри уже и шире зоне Подунавља, издвајају се и бањско–лечилишни центри : Бездан, „Јунаковић,, Стари Сланкамен, „. Посебно атрактивне су и вештачке акумулације: Лединачко, Белоцркванска, Сребрно језеро, Ђердапско. Осим антропогених туристичких вредности, од значаја су и заштићени природни простори: Горње Подунавље, Петроварадинско – Ковиљски рит, Делиблатска (Банатска пешчара). Разноврсне туристичке вредности су утицале да река Дунав протиче кроз Северну и Источну туристичку зону (односно, обухвата и простор туристичких регија: Горње Подунавље Фрушка Гора, Делиблатска пешчара, Ђердап, У пејзажно – просторном погледу , на посматраном делу можемо издвојити неколико типова обалских сектора: барањски, бачки, фрушкогорски, сремски, банатски, грочански, крајински и ђердапски.,, (Јовичић, Ж, 1992). Смештајни капацитети као основна средства имају дуг период амортизације и зато краткорочно, не представљају динамичну појаву што се види из табеле 3.

У току деведесетих година прошлог века у највећем броју подунавских општина није дошло до промене броја пословних јединица. Код неких објеката дошло је до преуређења појединих просторија, што је резултирало незнатне промене у броју соба и лежаја. Већа динамика промене броја соба и лежаја при непромењеном броју пословних јединица у општинама Смедерево, Кладово и Неготин последица је промене структуре смештајних објеката.

Таб. 3 Угоститељско - смештајни капацитети у подунавским општинама (31)
Tab. 3 Contents of accomodation units on Corridor 7 in Serbia

. Општине	Бр. пословних јединица			Број соба			Број лежаја		
	1992	1998	2002	1992	1998	2002	1992	1998	2002
Град Београд	56	62	65	7461	7301	6127	16825	16608	12817
Бела Црква	1	1	1	41	41	41	82	82	82
Ковин	3	2	2	150	129	129	637	595	595
Панчево	2	2	2	129	121	119	212	195	195
Апатин	2	2	2	104	97	97	210	198	198
Озаци	2	2	2	26	26	26	56	55	55
Сомбор	1	2	3	77	97	114	150	190	240
Бач	2	2	2	21	23	23	55	56	56
Бачка Паланка	3	3	4	49	50	60	110	108	127
Беочин	1	-	2	49	-	54	122	-	128

Град	7	8	11	715	690	710	1646	1572	1495
Нови Сад									
Инђија	2	1	2	32	26	32	70	45	59
Стара									
Пазова	1	1	1	17	17	17	48	50	50
Смедерево	8	8	8	482	217	218	954	457	461
Велико									
Градиште	2	2	2	400	390	390	832	830	820
Голубац	1	1	1	50	50	50	150	150	150
Пожаревац	4	5	5	160	164	164	284	282	305
Кладово	3	3	3	369	369	288	949	949	802
Мајданпек	3	3	3	332	332	332	644	644	644
Неготин	2	2	2	161	151	146	365	320	320

Напомена: У општинама Сремски Карловци и Тител нема појаве

Дошло је до затварања или губљења статуса старих објеката, а уместо њих су отворени нови објекти са мањим капацитетима. Значајнија улагања у изградњу нових смештајних капацитета остварена су само у већим градским центрима. У општинама Београд и Нови Сад дошло је до повећања броја објеката за пружање услуге смештаја. Међутим, истовремен пад броја соба и лежаја показује да су у питању објекти са малим капацитетом, вероватно у приватном власништву. У новије време преовладава тренд напуштанја застарелих, нефлексибилних хотела са великим бројем соба, у корист малих, такозваних породичних хотела и мотела. Овоме је свакако допринела и политичка и економска ситуација деведесетих година. Одсуство државног и иностраног улаганја довело је до уситњења понуде угоститељских капацитета. Нови смештајни објекти у приватном власништву карактеришу се малим капацитетом, али знатно већим степеном квалитета пружаних услуга у односу на старе хотеле у државном или друштвеном власништву.

Таб. 4. Просечан годишњи промет туриста у подунавским општинама зод 1992. до 2002. године (31)

Tab. 4 Average yearly tourist tournament in Serbian part of corridor 7 in period 1992-2002

Општине	Број долазака			Број ноћења			Прос. дуж. боравка	
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни	Дом.	Стр.
Град								
Београд	771683	653647	118036	1429968	1143715	286253	1.4	2.4
Бела Црква	2087	1931	156	5242	4837	405	2.5	2.6
Ковин	3827	3745	82	6575	6267	308	1.7	3.8
Панчево	7932	7171	761	17951	16119	1832	2.2	2.4
Апатин	6956	6053	904	54156	48434	5722	8.0	6.3

Оџаци	1606	1485	121	3921	2553	1368	1.7	11.3
Сомбор	8878	8253	625	18195	17169	1026	2.1	1.6
Бач	701	584	117	2315	1984	331	3.4	2.8
Б.Паланка	3965	3714	251	7822	7223	599	1.9	2.4
Град Нови Сад	77498	64924	12574	147355	120432	26923	1.9	2.1
Инђија	2081	1648	433	4273	3352	921	2.0	2.1
Ст.Пазова	636	471	165	1718	1220	498	2.6	3.0
Смедерево	6525	5840	685	21499	20176	1323	3.5	1.9
Велико Градиште	5725	5653	72	30804	30607	197	5.4	2.7
Голубац	5070	4895	175	8389	8108	281	1.7	1.6
Пожаревац	6880	6390	490	44238	42597	1641	6.7	3.3
Кладово	20096	19767	329	45317	44539	778	2.3	2.4
Мајданпек	28018	27218	800	87593	85117	2476	3.1	3.1
Неготин	4744	4427	317	14796	14343	453	3.2	1.4

Напомена: У општинама Беочин, Сремски Карловци и Тител нема појаве

У структури смештајних капацитета у свим општинама доминирају основни угоститељски објекти за пружање услуге смештаја, и то хотели и мотели. Главни фактори који ограничавају интензивирање ангажованости смештајних капацитета су застарелост самих објеката, низак ниво квалитета пружаних услуга и мањак стручно оспособљене радне снаге.

На основу табеле 4 на први поглед се може закључити да је учешће страних туриста у укупном броју изузетно низак. У већини општина креће се испод 10%. Изузетак чине градски туристички центри Београд (15,3%) и Нови Сад (16,22%) и туристичка места Апатин (13%), Бач (16,69%), Инђија (20,81%) и Стара Пазова (25,94%) као центри излетничког-викенд, бањског, ловног, транзитног туризма.

На основу дужине боравка, која се у просеку креће око два дана, може се закључити да се ради о транзитним туристичким местима. Изузетак представљају општине у Североисточној Србији, које су захвљујући атрактивном природном окружењу (нац. Парк Ђердап) и културним вредностима (нпр. Лепенски вир) постали омиљени центри домаћег екскурзионог туризма. Стационарно туристичко место представљају и општине Апатин и Оџаци које су се развиле у значајније туристичке центре захваљујући квалитетним ловиштима.

На основу посећености од стране домаћих туриста подунавске општине можемо груписати у четири групе:

У *прву* групу спадају општине Београд и Нови Сад. Висок степен посећености ових општина последица је привредног и културног утицаја на ширу околину и богатство културних вредности,

захваљујући којима представљају примарне туристичке дестинације. У *другу* групу спадају само две подунавске општине, Кладово и Мајданпек. Ове општине су пре свега центри екскурзионог и ђачког туризма, међутим на њихов развој позитивно утиче и близина Румунске границе. У *трећу* групу спадају мањи градски центри који имају регионални значај . Ове општине поседују значајније културне вредности, међутим њихово богатство није довољно за интензивирање туристичког промета. У неким општинама (Апатин, Голубац, Велико Градиште) постоји могућност за комбиновање културних са природним туристичким вредностима, што повољно утиче на просечну дужину боравка ових гостију. У *четврту* групу спадају

општине које имају слабо развијену материјалну базу за пријем туриста и сиромашнију и једнострану понуду туристичких вредности .

Рентабилност пословања смештајно-угоститељских објеката може се утврдити на основу стопе искоришћености капацитета .Сматра се да објекат послује рентабилно уколико остварује стопу искоришћености капацитета преко 60%.

Таб. 5. Искоришћеност смештајних капацитета у подунавским општинама 1992., 1998. и 2002. године (31)

Tab. 5 Tourist accomodations profits in municipalities on Serbian part of Corridor 7 in 1992., 1998., and 2002.

Општине	1992			1998			2002		
	Л	Н	%	Л	Н	%	Л	Н	%
Београд	16825	1602243	26.02	16608	1489242	24.57	12817	1498352	32.03
Бела Црква	82	11584	38.60	82	4021	13.43	82	1100	3.68
Ковин	637	10055	4.31	595	6442	2.97	595	166	0.08
Панчево	212	27014	34.82	195	16035	22.53	195	16476	23.15
Апатин	210	55239	71.87	198	56576	78.28	198	56585	78.30
Оџаци	56	7770	37.91	55	3958	19.72	55	651	3.24
Сомбор	150	21738	39.60	190	14897	21.48	240	18183	20.76
Бач	55	4492	22.31	56	1453	7.11	56	800	3.91
Бачка Паланка	110	10370	25.76	108	9931	25.19	127	5206	11.23
Нови Сад	1646	212074	35.20	1572	126661	22.07	1495	160156	29.35
Инђија	70	8669	33.84	45	3324	20.24	59	1566	7.27
Стара Пазова	48	4419	25.15	50	1726	9.46	50	-	-
Смедерево	954	29082	8.33	457	19999	11.99	461	13107	7.79
Велико Градиште	832	53777	17.66	830	31517	10.40	820	27378	9.15
Голубац	150	4642	8.46	150	9377	17.13	150	9344	17.07

Пожаревац	284	41299	39.73	282	35024	34.03	305	37155	33.38
Кладово	949	55868	16.08	949	39067	11.28	802	61497	21.01
Мајданпек	644	106116	45.02	644	85160	36.23	644	60876	25.90
Неготин	365	16860	12.62	320	15366	13.16	320	13399	11.47

Легенда: Л-број лежаја, Н-остварено ноћења, %-искоришћеност капацитета

У посматраним општинама, у просеку, објекти за смештај послују испод доње границе рентабилитета, тј. стопа искоришћености капацитета је испод 40%.

Деведесете године 20. века карактерише рецесија у свим привредним гранама. Овај тренд је захватио и туристичка кретања. Искоришћеност смештајних капацитета била је највећа 1992. године. У већини општина наредних година долази до осетног пада броја осварених ноћења, а та тенденција се наставила и на почетку овог века, без обзира на релативну стабилизацију привредне и политичке ситуације у земљи. У свега пет општина је дошло до опоравка, што се може видети на основу података за 2002. годину. Градови Београд и Нови Сад су пословни, културни и административни центри које је најмање погодила криза деведесетих године и оне су најлакше повратиле поверење туриста. Општина Апатин бележи стабилну стопу искоришћености капацитета у току анализираног временског периода. Раст стопе искоришћености капацитета бележе још и општине Голубац и Кладово, као центри екскурзионог туризма.

Таб. 6. Месечна динамика искоришћености капацитета у општинама Апатин, Нови Сад, Инђија и Панчево за 2002. годину (31)

Таб. 6 Tourist distributions by monats in munitipalities Apatin, Novi Sad, Indjija and Panchevo

	Апатин			Нови Сад			Инђија			Панчево		
	Т	Н	%	Т	Н	%	Т	Н	%	Т	Н	%
Јануар	419	2663	43.4	4484	6985	15.1	54	61	3.3	419	692	11.4
Фебруар	441	3312	59.7	4372	6802	16.5	69	88	5.3	513	769	14.1
Март	482	3758	61.2	5828	11906	25.7	85	126	6.9	526	1120	18.5
Април	623	4342	73.1	11564	18493	41.2	34	86	4.9	890	1453	24.8
Мај	1173	3961	64.5	11041	19315	41.7	87	186	10.2	846	2117	35.0
Јуни	731	4455	75.0	8257	13670	30.5	74	162	9.2	571	1464	25.0
Јули	756	6953	113.3	5206	9272	20.0	33	58	3.2	489	1017	16.8
Август	905	7120	116.0	4746	9468	20.4	104	256	14.0	459	1179	19.5
Септем Бар	708	6222	104.7	11446	18318	40.8	60	85	4.8	834	1923	32.9
Окто Бар	964	5587	91.0	14145	23259	50.2	131	200	10.9	1093	2053	34.0
Новем	575	4860	81.8	5833	10234	22.8	45	76	4.3	840	1531	26.2

Бар													
децем	524	3352	54.6	5570	12434	26.8	58	182	10.0	724	1158	19.2	
бар													

Легенда: Т-број туриста, Н-остварено ноћења, %-искоришћеност капацитета

Месечна динамика искоришћености капацитета анализирана је на примеру четири типских општина, које имају различиту туристичку функцију:

- општина Апатин – центар ловног и бањског туризма
- општина Нови Сад – главни туристички центар Војводине
- општина Инђија – периферни туристички значај
- општина Панчево – привредни центар (пословни туризам).

Општина Апатин је најуспешнија подунавска општина у погледу искоришћености смештајних капацитета. Објекти у току целе године остварују високу стопу искоришћености капацитета, а током летњих месеци се јавља и преоптерећеност објеката. У овој општини доминирају видови туризма који подразумевају дужи боравак и који немају изразито сензонски карактер. Ово омогућава равномеран распоред ангажовања објеката за смештај у току целе године.

Нови Сад је градски центар у којем су заступљени разни видови туризма. Међутим, у питању су туристичка кретања са кратким задржавањем у једном месту, што резултира релативно ниску стопу искоришћености смештајних објеката. Месечно кретање стопе у овом граду одговара типском моделу већих градских центара. Значајнијих одступања има само оних месеци када се одржавају разне приредбе (нпр. сајмови) државног и међународног значаја.

Општина Инђија припада групи насеља са слабо развијеном материјалном базом за пријем туриста. Пословне јединице за смештај имају изузетно низак ниво искоришћености капацитета. Месечна динамика не показује неку одређену законитост. Значајнија одступања од просека могу бити последица локалних приредби или пословних сусрета.

Општина Панчево је пре свега јак привредни центар. Културна и туристичка функција су слабије изражене. Томе доприноси и близина Београда. По месечном кретању стопе искоришћености смештајних објеката сличан је Новом Саду. Међутим, обим туристичког промета је за око десет пута мањи. Просечна дужина боравка од 2,3 дана показује да је у питању транзитно место. Може се претпоставити да гости

хотела нису туристи у правом смислу те речи, већ особе на пословним путовањима и слично.

Процена искоришћености смештајних објеката у подунавским општинама вршена је на основу објављених података Завода за статистику. Због чињенице да се у евиденцију узимају објекти без обзира да ли тренутно обављају функцију или не, и гости без обзира на статус (нпр. избеглице), тешко је на основу статистичких података добити реалну слику о стварној ангажованости смештајних капацитета у датим општинама.

На основу стопе искоришћености смештајних објеката може се закључити да подунавске општине у глобалу располажу са довољним угоститељско-смештајним капацитетима. Уколико се узму у обзир квалитет и диференцираност објеката, добија се другачија слика. Ради интензивирања туристичког промета неопходно је да ове општине у својој угоститељској понуди обезбеде адекватне смештајне објекте за разне категорије гостију. Одсуство објеката високе категорије негативно утиче на привлачење иностране клијентеле, а изградњом хостела и места за камповање могло би се подстакнути омладински туризам.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА НА СЕКТОРУ КОПНЕНОГ ДЕЛА ДУНАВСКОГ КОРИДОРА

Копнена траса Дунавског дела Коридора обухвата друмске и железничке саобраћајнице, односни транзитне туристичке правце:

- Хоргош –Нови Сад

- Нови Сад-Београд

као делове крака Б Коридора 10, од Будимпеште до Београда и

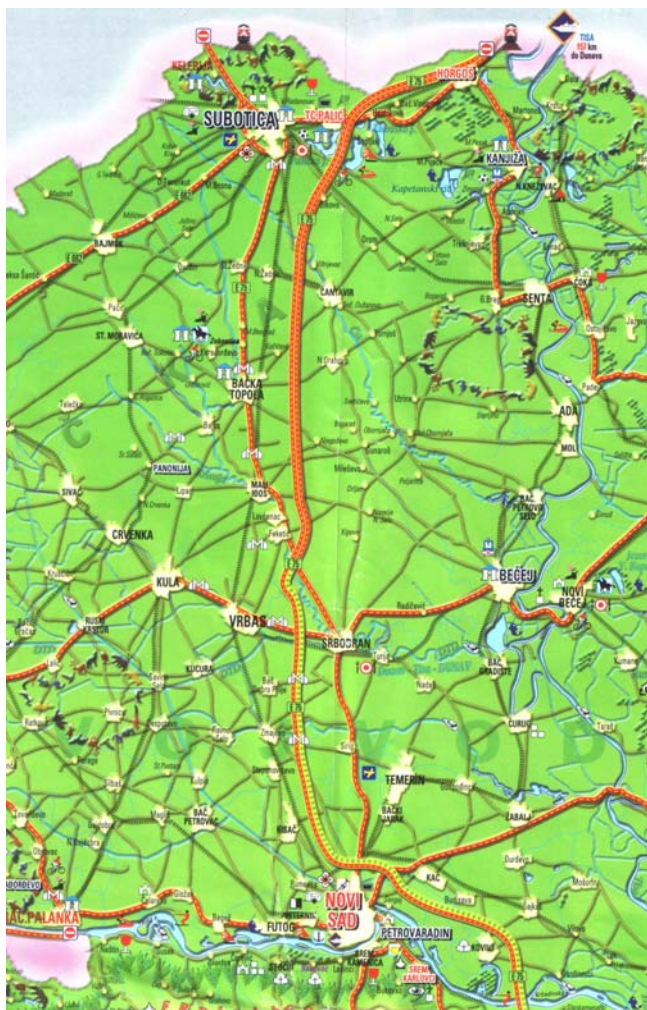
- Шид –Београд,

као део крака А, Коридора 10, од Салцбурга до Београда

ТРАНЗИТНИ ТУРИСТИЧКИ ПРАВАЦ ХОРГОШ – НОВИ САД

Овај транзитни правац обухвата простор од границе Србије са Мађарском до Новог Сада. Ова траса прелази преко равничарског дела Панонске низије, Као природногеографске туристичке вредности у овом делу се издвајају Палићко, Лудошко, Крваво и Слано језеро,

еолска језера са карактеристичном морфологијом а представљају и заштићена природна добра.Језеро Палић представља и бањско место (пелоид), што уз бању Кањижу чини потенцијал и за бањски туризам. Просторно обухвата девет општина.

Карта 4. Трантни правац Хоршош-Нови Сад

Map 4. Transittorist direction Horgoš- Novi Sad

Насеља на траси су мултиетничког састава што чини потенцијал и за културни и манифестациони туризам..Уз правац се налази и Зобнатица, карактеристична по јединственој туристичкој понуди

(музеј, хиподром, хотел, вештачка акумулација, ергела стара двестотине година) и манифестацији (Зобнатичке коњичке игре).

Таб. 7. Материјална база транзитног туристичког правца Хоргош–Нови Сад (37)

Tab. 7 Contents of accomodation on transit tourist direction Horgos–Novi Sad

Врста и назив	Насеље	Удаљеност од аутопута у км	Удаљеност од Н. Сада у км	Удаљеност од Београда у км	Број смештај. јединица	Број лежаја
Хотел Акварин***	Кањижа	10	131	218	55	142
Здравствени центар Абела	Кањижа	10	131	218	62	155
Гарни Хотел Лира**	Палић	0	110	190	13	18
Хотел Парк-Језеро****	Палић	0,5	110	190	38	71
Гарни хотел Президент****	Палић	0,4	110	190	44	78
Гарни хотел Вила Регина	Палић	0,6	110	190	6	11
Пансион Цветни салаш	Палић	1	111	191	5	13
Пансион Мали Рај	Палић	2	112	192	9	27
Пансион Гуљаш чарда	Шупљак	3	113	193	7	20
Хотел Патриа***	Суботица	0,5	101	181	212	322
Гарни хотел ПБГ***	Суботица	0,7	101	181	11	30
Мотел Денис *	Суботица	1	102	182	24	57
Хотел Јадран ***	Зобнатица	0,5	68	148	24	51
Хотел Панонија*	Б.Топола	0,1	65	145	37	76
Мотел Циха	Б.Топла	0,3	65	145	14	21
Хотел Бисер*	Панонија	4	69	149	30	74
Хотел Бачка *	Врбас	3	40	120	90	196
Пансион Булаћ***	Ченеј	1	5	85	8	15
Пансион Салаш 84	Ченеј	0,4	5	85	15	28
Укупно					704	1405

На овој траси се према Туристичкој организацији Србије издваја Суботица (градски туристички центар). Осим што је бањско и језерско место, насеље *Палић*, са потенцијалима за културни, манифестациони, гастрономски и еко туризам представља и једно од 10 *препоручених*, *идеалних места* за боравак путника у транзиту. *Зобнатица*, као друго *препоручено*, *идеално место* за боравак путника у транзиту, има

услова и за развој спортско –рекреативног, ловног, риболовног и руралног туризма. У широј зони Коридора, налази се и Дворац „Фантаст *** (код Бечеја), са 18 соба и 36 лежајева, 23 км удаљен од Коридора 10. Барокно-неокласичички стил, уз капелу са иконостасима Уроша Предића и ергелом, представља значајан елемент туристичке понуде Коридора 10 у Србији.

Слика 1. Салаш

Photo.1.Salas

На овом транзитном туристичком правцу, налази се 11 хотела (два хотела са четири, три са три и три са једном звездицом) два мотела (један са једном звездицом) пет пансиона (један пансион са три звезде) и један здравствени центар. У близини Новог Сада, налази се и треће препоручено, идеално место за путнике у транзиту, Салаш 84. Овај објекат представља и основу за изградњу етно војвођанског села.

ТРАНЗИТНИ ТУРИСТИЧКИ ПРАВАЦ НОВИ САД – БЕОГРАД

Овај транзитни правац обухвата простор од Новог Сада до Београда. Просторно обухвата седам општина. Траса овог транзитног правца пролази кроз део туристичке регије Фрушка Гора (национални парк, 17 манастира Српске православне цркве, који потичу из периода 15. до 18. век, бројна излетишта). Градски туристички центар је Нови Сад,. Модерни, мултикултурни и мултиетнички град са карактеристичним архитектонским целинама и културним институцијама од националног значаја.

Карта 5. Нови Сад – Београд

Map 5. Transit tourist direction Novi Sad -Belgrade

Издвајају се Петроварадинска тврђава из 17.века и насеље Сремски Карловци са својом амбијенталном архитектонском целином, сакралним објектима и културним институцијама од националног значаја. У широј зони Коридора, удаљен 42 км од Новог Сада, налази се и природни резерват Стари Бегеј – Царска бара, природни резерват који је уврштен у Рамсарску листу. Од значаја је и Каштел-дворац у Ечки, у близини Царске баре који је до почетка 2004.године био и у туристичко – угоститељској функцији, али приватизацијом губи тај значај 19.веку. Располагао је са 60 лежајева у 20 соба. У непосредној близини резервата (код насеља Бело Блато) се налази и етно село.

Таб. 8. Смештајни капацитети транзитног туристичког правца Нови Сад–Београд (37)

Tab. 8 Contents of accomodation on transit tourist direction Novi Sad–Belgrade of Corridor 10

Врста и назив	Насеље	Удаље ност од аутопута у км	Број Смештај них јединица	Број лежајева
Хотел Нови Сад***	Нови Сад	2	116	270
Хотел Парк ***	Нови Сад	3	319	612
Хотел Пугник***	Нови Сад	0,5	84	146
Хотел Римски	Нови Сад	1	23	49
Хотел Сајам***	Нови Сад	2	71	120
Хотел Вила Уна	Нови Сад	4	6	18
Хотел Војводина***	Нови Сад	0,5	61	113
Гарни хотел Зенит**	Нови Сад	1	16	41
Хотел Варадин	Петроварадин	2	52	100
Мотел Бор	Нови Сад	2	20	35
Пансион Дуга	Нови Сад	1	40	120
Пансион Фонтана	Нови Сад	0,8	8	24
Пансион Jet set	Нови Сад	0,3	13	32
Апартмани Voyager	Нови Сад	1	20	45
Бунгалови Дунавске колибе	Нови Сад	6	42	84
Хотел Боем **	С.Карловци	0,5	20	40
Одмаралиште Ловац	Инђија	1	6	14
Гарни хотел Лав **	Земун	0,5	10	20
Хотел Скала***	Земун	2	16	25
Хотел Национал***	Београд	5	62	107
Хотел Интер континентал*****	Н.Београд	1	415	534
Хотел Nuatt regency *****	Н.Београд	1,5	308	373
Хотел Југославија***	Н.Београд	0,4	473	734
Укупно			2201	3656

На сектору транзитног туристичког правца Нови Сад –Београд, налази се 16 хотела (два са пет звездица, осам са три, два са две звездице), мотел, три пансиона, одмаралиште, бунгалови и апартмани. На овој траси се налазе и два хотела са пет звездица, који од почетка 2005. године, треба да буду уврштени и у ланац међународних хотела са тим називима. Приватизацијом хотела „Парк,, у Новом Саду и његовим реновирањем, хотел од 2005. године, треба да буде категорисан у категорију пет звездица, што ће допринети и квалитетнијој туристичкој понуди. На овом транзитном туристичком правцу, осим транзитног, значајан потенцијал имају градски, културни,

спортски, верски, гастрономски, ловни, риболовни, манифестациони, рурални и еко туризам.

ТРАНЗИТНИ ТУРИСТИЧКИ ПРАВАЦ ШИД –БЕОГРАД

Овај транзитни правац обухвата простор од границе Србије са Хрватском (Шид) до Београда, односно, то је тзв. Савски правац Коридора 10. Просторно обухвата пет општина

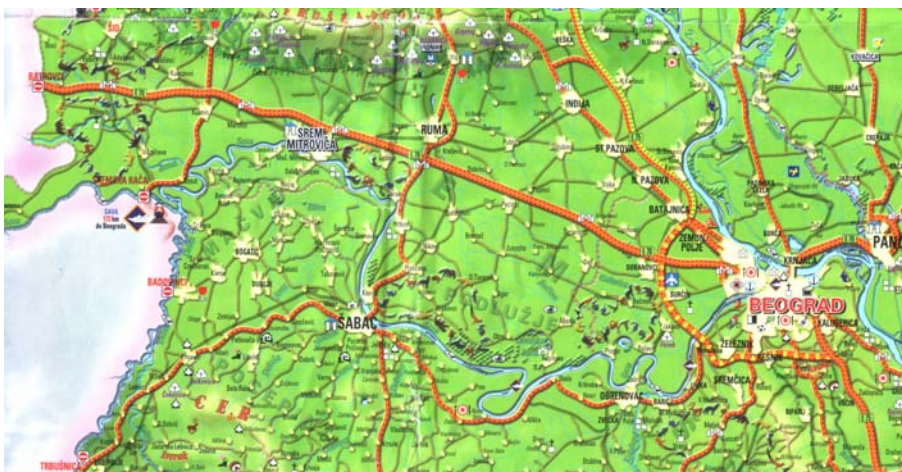
У ужој и широј зони Коридора 10 налазе се и туристички атрактивни локалитети, попут античког града Сирмијума у Сремској Митровици, јединствени музеј Хлеба у Пећинцима природни резервати Засавица и Обедска бара (Рамсарска листа) и Моровићко ловиште. На транзитном туристичком правцу Батровци –Београд, налази се два хотела (оба са две звездице) и три мотела (један са три и један са две звездице).

Таб. 9. Смештајни капацитети на траси Савског дела коридора 10 (37)

Tab. 9 Contents of accommodation on river Sava part of Corridor 10

Врста и назив	Насеље	Удаљеност у km од			Бр. Смешт. јед.	Бр. леж.
		аутопута	Новог Сада	Београд а		
Хотел Сирмијум **	Сремска Митровица	4	50	70	54	76
Хотел Срем**	Сремска Митровица	6	50	70	17	31
Мотел Сава	Сремска Митровица	0	50	70	15	22
Мотел МВ Рума***	Рума	0	40	50	40	86
Мотел Мимоза **	Мартинци	2	60	80	5	10
Укупно					131	225

Укидањем виза између Хрватске и Србије током 2003. године и овај правац, као део некад веома прометног ауто пута у доба СФР југославије („Братство – Јединство,,), поново добија на значају. Смештајни објекти овог сектора су у потпуности усаглашени са потребама путника у транзиту. На овом сектору се налазе и значајни објекти комплементарног карактера, попут сервиса, бензинских пумпи и прикладних угоститељских објеката.

Карта 6. Батровци –Београд

Map 6. Transit tourist direction Batrovci-Belgrade

БЕОГРАДСКО ЧВОРИШТЕ КОРИДОРА

Град Београд, као простор где се састају Дунавски и Моравски део Коридора 10, представља и значајан елемент у туристичкој понуди Србије. Носилац је туризма великих градова Србије (уз Нови Сад и Ниш), а обухвата и пословни, конгресни, манифестациони, гастрономски, конгресни, културни и туризам великих спортских приредби. Београд, уствари представља најзначајнију туристичку дестинацију Србије. Калемегданска тврђава, планине Авала и Космај такође употпуњују богату туристичку понуду Београда.

На нивоу Србије, Београд учествује са 25% долазака и 15% ноћења (Стојановић, Р, 2003). Смештајни објекти Београда обухватају 11 % укупног броја у Србији.

На сектору Коридора се налази 22 хотела (пет хотела са четири звездице, осам хотела са три, осам хотела са две и један са једном звездицом)и један апартман

Таб. 10. Смештајни објекти Београда на правцу Коридора 10 (37)

Tab. 10 Contents of accomodation units on Belgrade part of Corridor 10

Врста и назив	Удаљеност од аутопута у км	Број смештајних јединица	Број лежајева
Хотел Асторија***	2	59	127

Хотел Балкан**	4	77	130
Гарни хотел Београд**	2,5	58	90
Хотел Excelsior**	1,5	58	101
Хотел Казина***	1	84	111
Хотел М-Best western****	3	167	288
Хотел Мажестик****	3	83	121
Хотел Михајловац *	4	17	29
Хотел Москва****	2	133	163
Хотел Н **	4	74	135
Хотел Палас****	3	85	140
Хотел Парк***	3	131	227
Хотел Пошта**	4	33	60
Хотел Праг***	3	118	209
Хотел Рех***	5	78	127
Хотел Royal***	3	81	145
Хотел Славија**	4	511	788
Хотел Славија лукс ****	4	72	131
Гарни хотел Сплендид ***	5	49	83
Хотел Србија **	5	153	272
Хотел Таш**	3	19	32
Хотел Трим**	6	26	36
Хотел Унион ***	5	66	107
Апартмани Александар Палас	6	9	18
Укупно		2241	3660

Званични статистички подаци региструју 8917 лежајева у различитим врстама смештајних капацитета (Градски завод за статистику и информатику о смештајним капацитетима на територији града Београда, јула 2003. године). Хотелску понуду Београда карактеришу три и две звездице, а „ чак 26% капацитета је у објектима старим преко 60 година,, (Стојановић, Р 2003).

Искоришћеност смештајних капацитета, у граду Београду је у 2002.години била 37% (Градски завод за статистику и информатику о туристичком промету на територији града Београда). У смештајним капацитетима Београда, који се налазе у ужој зони Коридора 10, је 41,04 % лежајева. Укључујући у овај број и смештајне објекте Новог Београда и Земуна, које смо издвојили у трасу транзитног туристичког правца Нови Сад – Београд, у 28 смештајних објеката је 48,74 % свих лежајева града Београда. Наведени објекти су смештени у, ужој урбаној зони града Београда, на локацијама повољним и приступачним за путнике у транзиту.

ДИСТРУБУЦИЈА И СТРУКТУРА МАТЕРИЈАЛНЕ БАЗЕ НА МОРАВСКОМ СЕКТОРУ КОРИДОРА 10

Поморавље представља пространу регију у сливовима три Мораве, а који обухватају и највећи део територије централне Србије. У ужем смислу, Поморавље је представљено долинама Велике, Западне и Јужне Мораве. „Још уже, под Поморављем се подразумева долина Велике Мораве – Велико Поморавље, од Сталаћа (става Јужне и Западне Мораве) до Смедерева и Дубравице уз Дунав. Велико и Јужно Поморавље је издужена, уска регија по средини Србије и Балканског полуострва, те одувек саобраћајно значајна (од *Via militaris* до аутопута).

Западно Поморавље се пружа упореднички и спаја меридијанско Велико – Јужно Поморавље са долином Ибра (ибарске саобраћајнице паралелне са Великоморавском) и Западном Србијом., (Марковић, Ј.Ђ, 1988). На територији Поморавља налази се 26 општина Србије. Као значајни туристички ресурси у ужој гравитационој зони Моравског дела коридора 10, издвајају се манастири Српске православне цркве: Манасија (задужбина деспота Стефана Лазаревића из 15. века), Раваница (задужбина кнеза Лазара Хребљановића из 14. века), Покајница (из 19. века), музеј наивне уметности (Јагодина). У широј гравитационој зони, путницима у транзиту доступни су и град Топола са Опленцем, Ресавска пећина. Буковичка бања, Сокобања.. На правцу Великоморавског дела Коридора 10, налази се и препоручено, идеално место за путнике у транзиту, мотел „Лозовичка чесма,,

ПРОСТОРНИ РАЗМЕШТАЈ И СТРУКТУРА МАТЕРИЈАЛНЕ БАЗЕ У ВЕЛИКОМОРАВСКОМ СЕКТОРУ КОРИДОРА 10

Представљајући средишњу област у северном делу Балканског полуострва долина Велике Мораве смештена је између Шумадије на западу и карпатско-балканских планина на истоку. На северу је широко отворена према панонском басену, док је у правцу југа у тесној повезаности са долином Јужне Мораве. Услед тога се, у физичко-географском смислу – у њој издвајају (Б. Ж. Милојевић, 1951.) три просторне целине: горњи део (тектонска Парафинско-јагодинска котлина), средишњи део (Багрданска клисура) и доњи део (котлиностао пространство образовано ерозијом језерских наслага по дну панонског

залива). Овако означена Великоморавска долина је погодвала за градњу различитих насеља и успостављању саобраћајних веза

У Великоморавској долини био је регистрован мањи број смештајних објеката, сконцентрисаних у насељима градског типа. Образована претежно у предратним објектима те намене, што су у овим насељима постојала и по ослобођењу, таква здања су, разуме се, била и са умањеним обимом капацитета за смештај гостију.

Током поратног периода па све до средине шездесетих година на територији Великог Поморавља могле су се евидентирати смештајне јединице («гостињске собе») дистрибуиране у опсегу ондашње истосмислене рецептиве у Јагодини (15), Свилајнцу (6), Ћуприји (6), Смедереву (10), Параћину (14), Паланачком кисељаку (19) и Смедеревској Паланци (15), али и у Рековцу (3) и Плани – 3 (3;37). Са реченим следи да је тада укупно регистровано 93 смештајне јединице, што није било чак ни приближно онолико колико (102) их је сада само у једном таквом смештајном објекту савременог типа – хотелу «Смедерево» у истоименом граду.

Карта 7. Транзитни правац Београд - Нис
Map 7. Transit tourist direction Belgrade-Nis

Према сазнању, добијеном из прикупљених (И. Б. Поповић, 2003.) података у њима су се тада налазила 243 различито детерминисана лежаја, што укратко значи да је ондашњој смештајној јединици просечно припадало 2,6 – 2,7 таквих постеља. И оне су биле неравномерно размештене у споменутих насељима, пошто их је

највише било у Паланачком кисељаку (преноћиште «Павиљон» - 57 лежаја) и Смедеревској Паланци (хотел «Турист» - 43 лежаја), а потом Јагодини (хотел «Србија» - 22 лежаја и преноћиште «Палас» - 14 лежаја) и Параћину (хотел «Парк» - 30 лежаја) као и у Смедереву (хотел «Гранд» - 25 лежаја), Свилајнцу (хотел «Европа» - 15 лежаја) и Ћуприји (хотел «Касина» - 13 лежаја), док их је најмање било у Рековцу (4) односно Великој Плани (4) уз тамошње централне угоститељске објекте (3; 29; 37).

У нешто ранијем времену, поред или на удаљености од постојеће железничке комуникације, била је пружена траса онда названог аутопута «Братство-Јединство». Тада је почела градња мотела са обадве стране ове друмске саобраћајнице. Они су, на релацији Београд-Ниш, били утемељени покрај већих поморавских градова али и на местима укрштања ове саобраћајнице са путевима мање важности. Већина тадашњих мотела је остала у функцији и по изградњи Аутопута. Њима се десетак година доцније придружују и хотели «Покајница», «Смедерево», «Топољар», «Јагодина» и «Петрус», с обзиром да су ови, у градским насељима Великог Поморавља (Великој Плани, Смедереву, Свилајнцу, Јагодини и Параћину) били саграђени почетком осамдесетих година прошлог века.

Узимајући у обзир мотел «Доротеј» (крај Доње Мутнице) али и нове хотеле «Гитарић» (близу Смедеревске Паланке) и «Епос» (покрај Јагодине) као и «укотвљено» бродско преноћиште «Бела лађа» (Ћуприја) засновано се наводи да сада, у Великом Поморављу функционише 18 објеката за смештај гостију. Издељени на хотеле и мотеле Великоморавског сектора Коридора 10, поменути рецептивни објекти биће предмет даљих разматрања не само у погледу просторне дистрибуције истих већ и по питању одлика њихових капацитета који се тичу структуре лежаја садржаних у расположивим смештајним јединицама. Представљајући осам хотела («Смедерево», «Гитарић», «Покајница», «Топољар», «Епос», «Јагодина», «Равно» и «Петрус») али и девет мотела («Јерина», «Лозовачка чесма», «Крњево», «Плана», «Стари храст», «Кошута», «Раваница», «Доротеј» и «Рубин») са двоименованом назнаком (guest house и мотел), као и једно специфично преноћиште («Бела лађа») побројани смештајни објекти су, у првом реду, означени својом припадношћу, тамошњим, локалним одредиштима.

Слика 2. Мотел код ВеликеПлане

Photo 2. Motel near Velika Plana

Сагледана им је и дистрибуција у Великоморавском простору са успостављеним појединачним релацијама према траси аутопута, а нису запостављене ни њихове дистанце од градова (Ниша и Београда). Може се навести да је лоцираност хотела углавном везана за градска насеља, што је и схватљиво ако се зна да су смештајни објекти ове врсте традиционално у њима па тако и у оним градовима Великог Поморавља које тангира или је на блиском одстојању пружање аутопута. Насупрот томе, утемељеност мотела се понајвише (7 или 77,8 %) односи на терене у оквиру сеоских атара у чијим је деловима или у целини истрасиран Великоморавски правац аутопута, пошто су само 2 (или 22,2 %) мотелска објекта у опсегу катастарских општина које покривају и ивично распростирање Велике Плане и Ћуприје.

ДИСТРИБУЦИЈА РЕЦЕПТИВНИХ ОБЈЕКТА

Пружајући се уздуж Великоморавске територије, деонице аутопута су, кључни индикатор ближег сагледавања просторних позиција мотела а сада и новопрованих гостињских кућа као и хотелских објеката. Отуда су сви тамошњи рецептиви издељени на ситуиране поред аутопута и оне који су од њега таман толико дистанцирани да су му, уз три изузетка (хотел «Смедерево» – 11,2 km, хотел «Гитарих» – 11,3 km и мотел «Доротеј» – 12,8 km), понајвише (81,8 %) у склопу уже околине (0,3-4,8 km). Њима се по нашим (И. Б. Поповић, Ж. Н. Бјељац, 2003.) подацима могу прикључити и они рецептиви (хотел «Топољар» – 7,8 km гвест хоусе «Кошута» – 7,2 km) што припадају, по схватању Ж. Јовичића (1997.), међупростору (5,1-7,6 km) уже и шире околине аутопута. Обухваћени опсегом истог навода, напред споменути изузеци су свакако позиционирани у домашају његовог даљег (ширег – 7,6-7,7 km – 12,7-12,8 km) окружења, што им није минус у савлађивању растојања од стране заинтересованих туриста и других намерника који су у транзиту овим саобраћајним правцем. У односу на претходне, протали смештајни објекти (мотел «Јерина», одмаралиште «Лозовачка чесма», мотел «Крњево» и мотел «Раваница») су непосредно поред аутопута, чиме су и груписани у оне који су најдоступнији транзитним туристичким кретањима.

И у погледу међусобне удаљености третирани смештајни објекти нису, један од другог, на уједначеном друмском одстојању. То се и могло очекивати, пошто је већ познато да је назначена већина тамошњих рецептива удаљена од аутопута побочним скретањима, која су са његове обадве стране у различитим дужинама и, што је много важније – у међусобним дистанцама поприлично неуједначеног распона. Гледајући из правца Београда овакве дистанце се крећу од 0,5-2,6–6,9–9,7–11,5–15,4–28,7 km, одакле се и разазнаје и њихов упросечени износ од 7,2 km. Ово особито због тога што је највећи број (66,7 %) ових побочних скретања на међусобном одстојању које је нешто мање од 9,0 km, што јасно казује да се могућности изналажења смештаја понајчешће указује већ после сваког пређеног 9 km аутопута из правца Београда.

Из правца Ниша није такав случај, јер се до њих долази побочним скретањима чији се распон деоница креће од 3,5 – 7,3 – 12,8 – 16,9 – 20,5 – 28,7 – 32,7 km, чиме се и предочава да им просечна раздаљина

Врста	Назив	ПРОСТОРНА ПРИПАДНОСТ				СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТ			
		Локално одређиште	Дистанца у км од			Смештајне јединице		Лежаји	
			аутопута	Бгд	Ниша	бр.	%	Бр.	%
Мотел	«Јерина»	Мало Орашје	-	49,3	193,1	32	4,1	48	3,3
Хотел	«Смедерево»	Смедерево	11,2	64,7	197,9	102	13,2	152	10,6
Guest house	«Лозовачка чесма»	Лозовик	-	73,6	168,8	12	1,5	12	0,8
Мотел	«Крњево»	Крњево	-	77,5	164,9	33	4,2	68	4,7
Мотел	«Плана»	Вел. Плана	1,4	86,9	159,3	26	3,3	48	3,3
Хотел	«Гитариић»	См. Паланка	11,3	89,8	176,2	14	1,8	15	1,0
Хотел	«Покајница»	Вел. Плана	4,8	90,3	162,7	106	13,7	225	15,8
Мотел	«Стари храст»	Марковац	0,3	100,7	142,2	55	7,1	110	7,7
Хотел	«Топољар»	Свилајнац	7,8	108,5	149,5	33	4,2	57	4,0
Guest house	«Кошута»	Брзан	7,2	110,3	139,8	50	6,4	100	7,0
Хотел	«Епос»	Јагодина	3,7	139,0	107,1	12	1,5	19	1,3
Хотел	«Јагодина»	Јагодина	1,2	136,5	106,9	150	19,4	320	22,5
Мотел	«Раваница»	Ђуприја	-	145,3	97,1	22	2,8	42	2,9
Хотел	«Равно»	Ђуприја	2,8	148,1	97,8	17	2,2	30	2,1
Бродско прен.	«Бела лађа»	Ђуприја	3,2	148,6	98,2	7	0,9	14	0,9
Хотел	«Петрус»	Параћин	2,7	155,2	89,9	49	6,3	78	5,4
Мотел	«Доротеј»	Д. Мутница	12,8	167,1	102,7	21	2,7	38	2,6
Мотел	«Рубин»	Појате	1,2	168,4	74,0	32	4,1	46	3,2
Сви рецептивни објекти						773	100,0	1422	100,0

У овом смислу одударају само они великоморавски смештајни објекти који располажу са екстремно малим (12 – 14) или приметно већим (106-150) бројем гостињских соба, пошто је у њима ситуиран или крајње мали (12-15) или поприлично велики (225-320) број лежаја. Гледано у глобалу, и овакви као и напред изложени број лежаја се може испољити и у укупном износу (773), из кога се разазнаје да овим рецептивима просечно припадају 43 лежаја, што надаље казује да би се исти, у том погледу, могли третирали и са малим капацитетима за смештај. Са друге стране, како су сви лежаји размештени у 1422 смештајне јединице олако се долази до констатације да су исте у просеку опремљене са 1,83 постеље, чиме је у целини индициран донекле задовољавајући ниво комфорног смештаја у великоморавским рецептивима. И са оваквим учешћем једнокреветних соба у капацитету, видно се добило на подизању нивоа смештаја који је изван њиховог елементарног комфора у трокреветним, претежно породично третираним, гостињским собама. Тако окарактерисан бољи смештај је увећан са регистриваним апартманима, с обзиром да се подразумева виши квалитет услуге смештаја у повећаним димензијама корисне површине. Али, овако сложене смештајне јединице су и у третираном простору релативно малобројне (22 или 4,6 %), јер их нема у свим већ само у пет већих и релативно новијих хотела, у чијим су се смештајним

«габаритима» могло инкорпорирати и волумен апартамана, појединачно испољени «од најмање једне спаваће собе, купатила и просторије за дневни боравак, опремљене ТВ пријемником и мини баром» (11, 52). У мотелима их је мање, пошто су у овим објектима скоро у Појединачно посматране по хотелским објектима обухваћеног пространства смештајне јединице се – у склопу означене класификације, показују у нешто издиференцираном саставу. Сudeћи по њиховом прегледу, у таб. 12, назначавача се да двокреветне претежу (46,9 % – 61,3 %) у садржају истих код хотела («Смедерево» – Смедерево, «Јагодина» – Јагодина, «Топољар» – Свилајнац, «Покајница» – Велка Плана, «Епос» – Јагодина и «Петрус» – Параћин), док им је заступљеност доста подређена (29,4 %) односно прилично редуцирана (7,2 %) у преостала два хотела («Равно» – Ћуприја односно «Гитарих» – медеревска Паланка). У ова два хотела су, доминантније (47,0 % - 92,8 %) једнокреветне собе, што иде у корист нешто треженијег смештаја.

СТРУКТУРА РЕЦЕПТИВНИХ КАПАЦИТЕТА

Поменути број смештајних јединица је у осам хотела и десет мотела. У њима су исте у толико неуравнотеженој кумулативној заступљености (483:290) да се може нагласити да их је 193 (или 40,0 %) више у првоозначеним него у другопоменути објектима, што је до прихватљиве (Љ. Косар, 2002.) мере у складу са карактером и обимом услуга у овим врстама смештаја. Смештајне јединице су и са неравномерном раздеобом у склопу њихове опште класификације код хотелских и мотелских капацитета. Тако, двокреветних соба је понајвише (465 или 63,7 %) у хотелима и мотелима на правцу пружања Великоморавског сектора Коридора 10, јер у том простору овакве чине више од половине (257 или 53,2 %) првопоменуте, а близу $\frac{3}{4}$ (208 или 71,7 %) другоозначене врсте смештаја. По бројности (192 или 24,8 %) следе смештајне јединице са једном постељом, будући да је ових више од $\frac{1}{4}$ (130 или 26,9 %) код хотела, док их је преко $\frac{1}{5}$ (62 или 21,4 %) од свих гостињских соба у мотелским објектима.

И са оваквим учешћем једнокреветних соба у капацитету, видно се добило на подизању нивоа смештаја који је изван њиховог елементарног комфора у трокреветним, претежно породично третираним, гостињским собама. Тако окарактерисан бољи смештај је

увећан са регистриваним апартманима, с обзиром да се подразумева виши квалитет услуге смештаја у повећаним димензијама корисне површине. Али, овако сложене смештајне јединице су и у третираном простору релативно малобројне (22 или 4,6 %), јер их нема у свим већ само у пет већих и релативно новијих хотела, у чијим су се смештајним «габаритима» могло инкорпорирати и волумен апартмана, појединачно испољени «од најмање једне спаваће собе, купатила и просторије за дневни боравак, опремљене ТВ пријемником и мини баром» (9, 52). У мотелима их је још мање, пошто су у овим објектима скоро у утростручено мањем броју (8 или 2.7%), у односу на хотеле, што је и схватљиво, ако се уважи мања зависност краткотрајног мотелског боравка од вишег нивоа услуге смештаја.

Таб. 12. Садржај смештајних јединица по хотелским и мотелским објектима Великоморавског сектора Коридора 10 (3; 29;37)

Tab. 12 Contents of accommodation units of hotels and motels objects on Greatmoravian part of Corridor 10

Х О Т Е Л С К И О Б Ј Е К Т И										
НАЗИВ ХОТЕЛА	САДРЖАЈ СМЕШТАЈНИХ ЈЕДИНИЦА									
	једнокреветне		двокреветне		трокреветне		апартмани		УКУПНО	
	Бр	%	Бр	%	Бр	%	Бр	%	Бр	%
Смедерево	45	44,1	50	49,0	-	-	7	6,5	102	100,0
Гитарић	13	92,8	1	7,2	-	-	-	-	14	100,0
Покајница	10	9,4	65	61,3	27	25,5	4	3,7	106	100,0
Топољар	11	33,3	20	60,6	-	-	2	6,0	33	100,0
Епос	5	41,7	7	58,3	-	-	-	-	12	100,0
Јагодина	20	13,3	86	57,3	40	26,6	4	2,6	150	100,0
Равно	8	47,0	5	29,4	4	23,6	-	-	17	100,0
Петрус	18	36,7	23	46,9	3	6,1	5	10,2	49	100,0
Сви хотели	130	26,9	257	53,2	74	15,3	22	4,6	483	100,0

М О Т Е Л С К И О Б Ј Е К Т И												
НАЗИВ МОТЕЛА	САДРЖАЈ СМЕШТАЈНИХ ЈЕДИНИЦА											
	једнокреветне		двокреветне		трокреветне		вишекрев.		апартмани		УКУПНО	
	Бр	%	Бр	%	Бр	%	Бр	%	Бр	%	Бр	%
Јерина	16	50,0	16	50,0	-	-	-	-	-	-	32	100,0
Лозовачка чесмаћ	8	66,7	-	-	-	-	-	-	4	33,3	12	100,0
Крњево	4	12,1	23	69,7	6	18,2	-	-	-	-	33	100,0
Плана	11	42,3	10	38,4	3	11,6	2	7,7	-	-	26	100,0
Стари храст	-	-	53	96,3	-	-	-	-	2	3,7	55	100,0
Кошута	-	-	50	100,0	-	-	-	-	-	-	50	100,0
Раваница	-	-	20	90,9	-	-	-	-	2	9,1	22	100,0
Доротеј	5	23,8	15	71,4	1	4,8	-	-	-	-	21	100,0
Рубин	18	56,2	14	43,8	-	-	-	-	-	-	32	100,0
Бела лађа	-	-	7	100,0	-	-	-	-	-	-	7	100,0
Сви мотели	62	21,4	208	71,7	10	3,5	2	0,7	8	2,7	290	100,0

Појединачно посматране по хотелским објектима обухваћеног пространства смештајне јединице се – у склопу означене класификације, показују у нешто издиференцираном саставу. Судајући по њиховом прегледу, у таб. 12, назначава се да двокреветне претежу (46,9 % – 61,3 %) у садржају истих код хотела («Смедерево» – Смедерево, «Јагодина» – Јагодина, «Топољар» – Свилајнац, «Покајница» – Велка Плана, «Епос» – Јагодина и «Петрус» – Параћин), док им је заступљеност доста подређена (29,4 %) односно прилично редуцирана (7,2 %) у преостала два хотела («Равно» – Ћуприја односно «Гитарих» – медеревска Паланка). У ова два хотела су, доминантније (47,0 % - 92,8 %) једнокреветне собе, што иде у корист нешто треженијег смештаја. Исте смештајне јединице су у четири хотела («Топољар», «Петрус», «Епос» и «Смедерево») у уочљиво мањем бројчаном износу (33,3 % - 44,1 %). али и у мањој присутности (9,4 % - 13,3 %) у преостала два хотела («Покајница» и «Јагодина»).

Имајући, надаље, у виду да су трокреветне собе евидентиране до око $\frac{1}{4}$ (23,6 % - 26,6 %) таквих капацитета само у три хотела («Равно», «Покајница» и «Јагодина»), олако се долази на помисао да се хотели «Петрус», «Епос», «Топољар» и «Смедерево» одликују повољном структуром расположивих смештајних јединица. Заправо, у овим хотелима рецептивима садржане су првенствено собе са квалитетнијом и траженијом услугом смештаја. Ово и отуда што им је збројени «квантум» једнокреветних и двокреветних соба поприлично надређен преосталим смештајним јединицама у које су, у извесној мери, укључени и њихови малобројни апартмани.

Овако класификоване смештајне јединице се и у мотелима исказују у разноликој структури. Двокреветне собе претежу (90,0 % - 100,0 %) над осталим смештајним јединицама у четири мотела (мотели «Раваница» – Ћуприја и «Стари храст» – Марковац као и гостињска кућа «Кошута» – Брзан и бродско преноћиште «Бела лађа» – Ћуприја). Ове су у видно умањеној, истосмисленој доминацији (69,7 % - 71,4 %) и у мотелима «Крњеве» (Крњеве) и «Доротеј» (Доња Мутница), док су само у мотелу «Јерина» (Велико Орашје) у подједнакој партиципацији (50,0 %) са једнокреветним собама. У мотелима «Плана» – Велика Плана и «Рубин» – Појате их је заступљеност још и више редуцирана (38,4 % - 43,8 %) и као таква је у инфериорном положају искључиво

према једнопостељним собама које су, пак, у последње третираном мотелском објекту гостињској кући «Лозовачка чесма» – Лозовик) у толикој бројности (66,7 %) да су, уз високо (33,3 %) регистроване апартмане, потпуно елиминисале постојање двопостељних и других соба овог мотела. Са таквом структуром смештајних јединица, однедавно проистеклом из крајње савремене преуређености – ова гостињска кућа је попримила и одлике траженог мотела.

У односу на двокреветне, једнокреветне собе су, у уочљивој предности (42,3 % - 56,2 %) над осталим гостињским собама једино у два мотела («Плана» и «Рубин»), што се и одразило у, нешто више испољеном, нивоу смештаја тог типа. Насупрот томе овакав ниво смештаја је у приметно смањеној заступљености (12,1 % - 23,8 %) у друга два великоморавска мотела («Крњево» и «Доротеј»), док их – у преосталом броју мотела («Стари храст» и «Раваница») и објеката мотелског типа (гостињска кућа «Кошута» и бродско преноћиште «Бела лађа») уопште нема у саставу њихових смештајних јединица. И трокреветне собе су изостављене из седам мотела («Јерина», «Лозовачка чесма», «Стари храст», «Кошута», «Раваница», «Рубин» и «Бела лађа»), што говори о њиховом благовременом одредењу ка удовољавању потреба за вишим нивоом услуга. Због тога су се тропостељне собе задржале само у три мотела («Крњево», «Плана» и «Доротеј») у толикој мери да се може навести да су у њима у незнатној (4,8 %) односно нешто већој присутности (11,6 % - 18,2 %). Осим две, веће, вишекреветне собе у мотелу «Плана» све преостале смештајне јединице мотела се односе на њихове апартмане. И оне су – изузев у гостињској кући «Лозовачка чесма», у прилично малој заступљености (3,7 % - 9,1 %) само у два мотела («Стари храст» и «Раваница»), чима се, бар засада, недовољно добило на побољшању квалитета мотелског смештаја у простору Великоморавског сектора Коридора 10.

Премда су, у домаћају овог пространства, у нешто мањем броју од мотела, хотели располажу са 896 лежаја односно за 370 (или 41,3 %) постеља више од истих у мотелима. Најмање (30 или 3,3 %) лежаја је у опсегу њихових апартмана а потом и у једнокреветним собама (130 или 14,5 %), што скупа чини тек нешто преко 1/6 (160 или 17,8 %) лежаја свих великоморавских хотела. Уобличен у релативно малом броју лежаја тај квалитетнији хотелски смештај је запостављенији од лежаја у трокреветним односно двокреветним смештајним јединицама, јер је њима потенцирано 222 или 24,8 % односно чак 514

или 57,4 % лежаја ових рецептива. Тиме се недвосмислено казује да у овим, у глобалу, претежу они лежаји лпкима се понајчешће омогућава средњи комодитет третираног хотелског капацитета.

Код мотела је нешто другачија структура лежаја. И овде се такви капацитети одликују скоро безначајним, уделом (10 или 1,9 %) лежаја у оквиру њихових малобројних апартмана. Заједно са лежајима (62 или 11,8 %) једнокреветних соба овакав, квалитетнији, капацитет износи нешто преко 1/7 (72 или 13,7 %) мотелских лежаја Великог Поморавља. Са овим се наилази и на помисао да се формирање таквог скупа лежаја одвијало без неке посебне бриге о савременој тражњи мотелског смештаја. Апстрахујућимало учешће збројених лежаја (38 или 7,3 %) трокреветних и вишекреветних соба мора се нагласити да они из двокреветних смештајних јединица далеко предњаче (416 или 79,0 %) у укупној структури истих у мотелским објектима Великог Поморавља.

Заузимајући, према **таб. 13.**, чак преко $\frac{3}{4}$ свих лежаја великоморавских мотела они су и у приметној доминацији над истосмисленим лежајевима у хотелској рецептиви овог пространства. Тиме се умногоставља до знања да су се ови рецептивни објекти, изузев једног (гостињска кућа «лозовачка чесма»), приклонили опредељењу чиме се понајвише тежи удовољавању захтева за средњим комодитетом мотелског смештаја.

Заузимајући, према **таб. 13.**, чак преко $\frac{3}{4}$ свих лежаја великоморавских мотела они су и у приметној доминацији над истосмисленим лежајевима у хотелској рецептиви овог пространства. Тиме се умногоставља до знања да су се ови рецептивни објекти, изузев једног (гостињска кућа «лозовачка чесма»), приклонили опредељењу чиме се понајвише тежи удовољавању захтева за средњим комодитетом мотелског смештаја.

Таб. 13. Структура лежаја у смештајним јединицама хотела и мотела у Великоморавском сектору Коридора 10 (3; 29;37)

Tab. 13 Structure of beds in accomodations units in hotels and motels on Greatmoravian part of Corridor 10

Х О Т Е Л С К И О Б Ј Е К Т И	С Т Р У К Т У Р А		Л Е Ж Е А		У К У П Н О					
	бр	%	бр	%	бр	%				
НАЗИВ ХОТЕЛА	Једнокреветне	двокреветне	трокреветне	апартмани	УКУПНО					
Смедерево	45	29,6	100	65,8	-	-	7	4,6	152	100,0
Гитарић	13	86,6	2	13,4	-	-	-	-	15	100,0
Покајница	10	4,4	130	57,8	81	36,0	4	1,8	225	100,0

Ако се – саобразно **таб. 13.**, има у виду да је заступљеност таквих лежаја и још напола мања (11,5 % – «Петрус») али и већа (40,0 % – «Равно»), олако се може извести закључак да је у сваком другом великоморавском хотелу умањен капацитет смештаја у оној мери у којој су у структури истих капацитета присутни лежаји у склопу трокреветних соба. Великоморавски хотели се одликују разноликом структуром лежаја, почев од оних («Смедерево», «Гитарић») где је она повољна па до таквих («Равно»), у којима је најнеприкладнија савременој тражњи туристичких кретања.

У мотелским објектима, структура ових капацитета је још и више окарактерисана лежајевима који потичу из уобичајеног садржаја двокреветних смештајних јединица. Као такви ови нису евидентирани само у једном мотелском здању (гостињска кућа «Лозовачка чесма»), док су у свим осталим у приличној мери надређени другим скупинама лежаја. Они су или у врхунској доминацији (95,3 % - 100,0 %), као што је то случај са мотелима «Раваница» и «Стари храст» али и гостињском кућом «Кошута», односно бродским преноћиштем «Бела лађа» или су, пак, у толикој упадљивој заступљености (41,7 % - 78,9 %) у појединим мотелима («Плана», «Рубин», «Јерина», «Крњево» и «Доротеј») да им се по изражајности други «родови» постеља не могу ни приближити. Иако су садржани у скоро седам пута мањој испољености, ипак су осамљени лежаји њихових смештајних јединица високо котирали. Они су на другој позицији мотела зато што захватају око 1/3 (22,9 % - 39,1 %) таквог обима у три мотела («Плана», «Јерина» и «Рубин»), а чак су и у 2/3 (66,7 %) заступљености у гостињској кући «Лозовачка чесма». Занимљиви је да оваквих лежаја има мало (5,9 % - 13,2 %) само у два мотела («Крњево» и «Доротеј»), док су сасвим изостављени из њихове структуре у оним мотелским објектима («Стари храст», «Кошута», «Раваница» и «Бела лађа»), где је заступљена висока доминација лежаја «двокреветног порекла». За разлику од хотелске у мотелској рецептиви је регистрована изразито умањена присутност (7,9 % - 26,5 %) лежаја који припадају трокреветним собама, с обзиром да ови учествују у структури лежаја само у мотелима («Крњево», «Плана» и «Доротеј»).

Ваља навести и то да у састав тих мотела улазе и апартмански лежаји. Они су једино у мотелима «Стари храст» и «Раваница» и поменутој гостињској кући «Лозовачка чесма» заступљени и са 1,9 %,

па се означеном мотелском смештају могу приписати само осредње вредности тако да се о томе мора повести рачуна.

Размештени, у простору коридора 10, на различитим међусобним дистанцама, великоморавски хотели и мотели су и неуравнотежено ситуирани са обе стране аутопута. Установљено је да се они разнолико показују и обимом капацитета, будући да су им лежаји диференцијално (од 15 до 320) заступљени у неуједначеном броју (од 12-14 до 105-150) смештајних јединица. Овим су оне, за потребе смештаја гостију, просечно опремљене са 1,83 постеље у чему се разазнаје незобилазни индикатор важних одредница њихових могућности.

И сагледана структура смештаја великоморавских рецептива се не сме занемарити у активностима уобличавања будућих туристичких токова у овом делу Коридора 10. Она може бити добра полазна основа и онима који се баве планирањем транзитног саобраћаја у комплементарне делатности тог простора.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА У ЗАПАДНОМОРАВСКОМ СЕКТОРУ КОРИДОРА

Река Западна Морава, која својим током (221км), од саставака Голијске Моравице, Ђетиње и Скрапежа, који се састају код Пожеге.Површина слива износи 15470 км кв. Простор уз Западну Мораву обухвата микро регију Западно Поморавље. Река пролази кроз територије седам општина (Пожега, Чачак, Краљево, Врњачка бања, Трстеник, Александровац, Крушевац.Западно Поморавље представља „најјужнију перипанонску регију у Србији, упореднички издужена, са површином 5220 км кв, којој оидговара долина западне Мораве и део њеног слива око Скрапежа, Ђетиње и Расине.Композитну долину Западне Мораве чине Пожешка котлина, Овчарско – Кабларска клисура, Чачанско – Краљевачка котлина и сужења између Врњачке, Трстеничке и Крушевачке котлине. „ (Марковић, Ј.Ђ, 1988).

Карта 8. Појате – Пожега

Map 8. Transit direction Pojate-Pozega

Композитна долина Западне Мораве је и простор кроз који пролазе и значајни транзитни туристички и саобраћајни правци. Транзитни туристички правац Појате – Чачак , који повезује Коридор 10 (део трасе Београд – Ниш) са Босном и Херцеговином и приморским делом Хрватске и Црне Горе (преко транзитног туристичког правца Београд – Пожега- Ужице- Вишеград (Босне и Херцеговине) Дубровник (Хрватска), односно, Београд – Пожега – Ужице – Златибор – Подгорица – Бар. Од Краљева почиње и транзитни туристички правац Краљево – Косовска Митровица – Приштина – Скопје (БЈР Македонија) који повезује Моравску са Вардарском долином и Егејским морем.

На простору Западног Поморавља налазе се бројне природне атрактивности, културно – историјске и друге антропогене вредности и погодности које потенцијалним посетиоцима омогућавају многобројне и разноврсне активности. Постоје услови за развој спортско - рекреативног, излетничког – викенд, руралног, еко-, културног, манифестационог, бањског туризма. Западно Поморавље представља и најзначајнији бањски регион у Србији (Врњачка, Матарушка, Богутовачка, Горњотрпчанска, Овчарска и др). У близини су и национални паркови Копаоник, Тара и Златибор, излетничке планине Гоч и Јастребац. У близини се налази и Жупа Александровачка, карактеристична по жупној клими.

Поред могућности коришћења воденог тока у спортско – рекреативне сврхе на обалама Западне Мораве лежи већи број градских насеља и културних споменика који привлаче туристе. Као примере, поменућемо манастире Жича и Љубостиња, Наупаре, Каленић, манастире Овчарско – Кабларске клисуре, народно и сакрално градитељство Крушевца, Чачка и Краљева, средњовековну тврђаву код Сталаћа, утврђење и цркву кнеза Лазара у Крушевцу, спомен обележја из првог српског устанка, првог и другог светског рата.

На овом простору се организују и поједине туристичке манифестације које представљају и културну баштину Србије („Прођох Левач, прођох Шумадију „ код манастира Каленић, сабори народног стваралаштва „Падешки кладенац,, и „На Морави воденица стара,, на простору Крушевац – Трстеник - Варварин), као и манифестације које представљају главне привредне производе регије (Берза бања и климатских лечилишта у Врњачкој бањи, „Жупска берба,, у Александровцу). (Бјељац и др, 2003), Осим Жупе, Александровац је од средине 2004, године, познат и по „Винском подруму Раденковић,, које је препоручено као једно од 10 идеалних туристичких места за боравак путника у транзиту, препоручених од Туристичке организације Србије (35) Поједини туристички локалитети овог простора припадају и туристичком региону Шумадијске планине.

Туристички значај Западног Поморавља може се проценити на основу посећености и степена искоришћености објеката за смештај. Капацитети за смештај су примарна потреба сваког туристичког места, те је схватљиво што се и уважавају као фундаменталан садржај њихове понуде. При том је сасвим небитно да ли су у питању различито категорисани хотелски лежаји, капацитети одмаралишних рецептива, или се ради о разноликом смештају у стално насељеним кућама. У

основи тако поимани смештајни капацитети су својим обимом и структуром права мерила различитости туризма у посматраним туристичким местима.

На простору Западне Поморавља, 2004.године је регистровано 42 смештајна објекта (12,2 % од укупног броја у Србији), са 4676 лежајева. У структури смештајних капацитета у свим општинама доминирају основни угоститељски објекти за пружање услуге смештаја, и то хотели и мотели.

Према категоризацији смештајних капацитета је лоцирано 27 категоризована објекта (64,3% свих смештајних капацитета Западног Поморавља). Од већ категоризованих хотела (22) преовлађују хотели са две звездице (укупно 11), лоцирани су у пет општина (Краљево 2, Чачак 2, Крушевац 3, Пожега, Врњачка бања 3). Хотели са три звездице (укупно 6), су лоцирани у пет општина (Чачак, Крушевац, Краљево, Пожега, Врњачка бања 2). Са једном звездом (укупно 5), су хотели лоцирани у три општине (Чачак, Краљево, Крушевац, Врњачка бања 2). Од осталих смештајних капацитета издвајају се мотели (5), са једном звездом је 1 мотел (Чачак), са две звездице 1 (Чачак,) са три звездице 3 (Чачак 3). Од некатегоризованих објеката (15), хотела је четири (Александровац, Овчар бања, Врњачка бања 2), један мотел (Александровац) два здравствено-лечилишна центра (Горња Трпача, Врњачка бања), два пансиона (Горња Трпача, Врњачка бања), два одмаралишта (Трстеник, Врњачка бања), и једна вила (Врњачка бања)

Највећи број категоризованих и некатегоризованих смештајних капацитета је смештен у бањским туристичким местима , која се простиру у јужном и југозападном ободном делу Западног Поморавља (19 објеката са 3376 лежајева, односно 72, 2 % свих лежајева у Западног Поморављу). Туристичка места са израженим културно – историјским споменицима (која су истовремено и регионални и општински центри, а који се налазе и директно на траси транзитног туристичког правца) Крушевац, Краљево и Чачак обухватају осам хотела и два мотела са 724 лежаја (15,5% свих лежајева у Западног Поморављу)

У укупан број се убрајају и смештајни капацитети који су лоцирани у ободном јужном планинском делу, (планина Гоч - некатегорисани хотел и туристичко насеље са 225 лежајева и два хотела са две звездице (Јастребац са 34 лежајева). У овом простору је лоцирано 5,5% свих лежајева Западног Поморавља. Остала туристичка

места (Трстеник, Александровац, Пожега) обухватају 6,8 % свих лежајева Западног Поморавља.

На самој траси транзитног туристичког правца Е-761, који прати композитну долину Западне Мораве лоцирано је 18 хотела са 607 лежајева, четири мотела са 223 лежаја, здравствени центар са 840 лежаја, одмаралиште са 256 лежаја, пансион са 38 лежаја и вила са 39 лежаја. Односно 26 смештајних објеката (61,9% свих објеката Западног Поморавља) са 2003 лежајева (42,8 % свих лежаја Западног Поморавља). Од наведених објеката 17 је категоризовано. Шест хотела са две звездице, три хотела са једном звездицом, четири хотела са три звездице и три мотела са три звездице и један мотел са једном звездицом.

Као допуна смештајних капацитета могу послужити и лежајеви у приватном смештају у сеоским срединама, предвиђеним за рурални туризам. Лоцирани су у широј, рубној зони Западног Поморавља. У селима општине Пожега (Јежевица, Горња Добрња и Роге) ,која се налазе у сливу доњег тока река Рзав и Ђетиње, притоке Западне Мораве и општине Чачак (село Прислоница, удаљено 13 км северно од Чачка уз реку Дичину и село Риђаге удаљено пет км западно од Чачка према Овчарско –Кабларској клисури). У ужој гравитационој зони Западноморавског дела Коридора, налази се 22 хотела.

Таб. 14. Смештајни капацитети на простору Западног Поморавља (37)**Tab. 14** Structure of accomodations on Westmoravian part of Corridor 10

Врста и назив	Насеље	Број смештајних јединица	Број лежајева
Хотел "Ниш фам"****	Крушевац	18	34
Хотел "Рубин" **	Крушевац	102	197
Хотел "Европа"*	Крушевац	33	40
Одмаралиште "Трстеник"	Трстеник	26	48
Одмаралиште "Грозд"	Александровац	35	64
Мотел "Браћа Миљковић"	Витково	13	40
Хотел "Борјак"	Врњачка бања	99	236
Хотел "Бреза"***	Врњачка бања	158	294
Хотел "Фонтана"***	Врњачка бања	219	391
Хотел "Партизанка"	Врњачка бања	90	175
Хотел "Слатина"*	Врњачка бања	53	99
Хотел "Славија"***	Врњачка бања	106	187
Хотел "Звезда"***	Врњачка бања	124	207
Хотел "Железничар"*	Врњачка бања	53	97
Хотел "Вила Снежник"***	Врњачка бања	24	33
Завод "Врњачка бања"	Врњачка бања	448	840
Вила "Александар"	Врњачка бања	18	39
Одмаралиште "Језеро"	Врњачка бања	60	256
Пансион "Вук"	Врњачка бања	16	38
Хотел "Ројал"***	Краљево	9	13
Хотел "Турист"*	Краљево	74	144
Хотел "Минерал"***	Богутовачка бања	104	208
Хотел "Термал"****	Матарушка бања	95	210
Хотел "Београд"***	Чачак	39	72
Хотел "Морава"*	Чачак	24	43
Гарни хотел "Президент"****	Чачак	58	108
Мотел "Чачак"***	Чачак	21	31
Мотел "Југопревоз"*	Чачак	25	57
Мотел "Ливаде"	Прељине	51	94
Хотел "Каблар"	Овчар бања	29	67
Мотел "Дом"***	Овчар бања	14	33
Гарни хотел "Фонтана"***	Горња Трпача	12	30
Завод "Горња Трпача"	Горња Трпача	43	114
Пансион "Здрављак"	Горња Трпача	16	32
Хотел "Пожега"***	Пожега	42	106
Хотел "Јеле – Жејевица"****	Пожега	8	8
У к у п н о		2354	4723

Од њих девет су са две звездице, шест са три и четири са једном звездицом, пет мотела по један са једном, две и три звездице. Три одмаралишта, два пансиона, два завода за рехабилитацију, једна вила. Код ових објеката дошло је до преуређења појединих просторија, што је резултирало незнатне промене у броју соба и лежаја, иако је још увек највећи прилив посетиоца - корисника услуга у бањским местима преко фондова за здравство. Динамика промене броја соба и лежаја при непромењеном броју пословних јединица последица је промене структуре смештајних објеката, приватизацијом.

Значајнија улагања у преуређењу постојећих и изградњи нових смештајних објеката остварена су само у Чачку и Врњачкој бањи и мотелима на траси транзитног туристичког правца Е 761. Нови смештајни објекти у приватном власништву карактеришу се малим капацитетом, али знатно већим степеном квалитета пружаних услуга у односу на објекте који су у државном или друштвеном власништву.

Главни фактори који ограничавају интензивирање ангажованости смештајних капацитета су застарелост самих објеката, који на Западноморавском сектору коридора, достижу старост и преко пет деценија (Врњачка бања). Просечна старост објеката је 30 година,

РАЗМЕШТАЈ И СТРУКТУРА СМЕШТАЈНИХ ОБЈЕКТА У ЈУЖНОМОРАВСКОМ СЕКТОРУ КОРИДОРА 10

Јужно Поморавље је пространа регија којој одговара слив Јужне Мораве (15470 м кв). У ужем смислу, Јужно Поморавље обухвата долину Јужне Мораве са површином од 4800 км кв, Од тога на Косовском Поморављу припада 1660 км кв. На траси Коридора 10 који пролази кроз Јужно Поморавље се налази осам општина.

У поратним годинама, у Јужноморавској долини био је евидентиран мањи број објеката за смештај који су претежно били ситуирани у насељима градског типа. Таква «хотелска здања» су, разуме се, била и са прилично смањеним обимом капацитета за смештај гостију, с обзиром да су била образована понајвише у предратним објектима те намене, што су у овим насељима постојала и по ослобођењу.

Карта 9. Јужноморавски простор на релацији Ниш – Прешево

Map 9. Transit tourist direction Nis-Presevo

У току поменутог поратног периода па све до средине шездесетих година широм територије Јужног Поморавља могле су се регистровати малобројне смештајне јединице («гостињске собе») размештене у оквиру ондашње истосмислене рецептиве у Нишу (104), Лесковцу (22), Врању (10) и Алексинцу (3), али и у Нишкој Бањи где их је било уочљиво више – 160 (И. Б. Поповић, 1998.). Из казаног произилази да су тада у јужноморавским градовима укупно регистроване 139 смештајних јединица што свакако није било чак ни приближно онолико колико (147) их је сада само у два таква смештајна објекта савремених обележја – хотелима «Партизан» и «Озрен» у поменутом бањском насељу. Занимљиво је да их је онда једино у нишкобањским хотелима било више (160) од њихове концентрације (145) у садашњем највећем јужноморавском хотелу («Амбасадор»)

који се налази у Нишу. Овоме је разлог то што је Нишка Бања још у међуратном периоду располагала са приметно већим бројем (212) смештајних јединица (И. Б. Поповић, 1998.) прикладног хотелског типа.

Слика 3. Чеона физиономија троспратног Хотела Парк у Нишу (Снимио Р.Живковић)

Photo 3. Frontier fisionomy of hotel „Park,, in Nis (photo by R.Zivkovic)

Судаћи по сазнању, стеченом из прикупљених (И. Б. Поповић, 2002.) података – у означеном броју (299) поратних смештајних јединица (Јужног Поморавља) су се онда налазила 605 различито одређених лежаја што сажето указује да су у тадашњој смештајној јединици просечно биле ситуиране 2,0 такве постеле. Као и у Великом Поморављу и овде су оне биле неравномерно распоређене у

смештајним насељима, будући да их највише било у Нишкој Бањи (хотел «Озрен» – 84 лежаја, хотел «Партизан» – 112 лежаја и хотел «Србија» – 134 лежаја), а затим у Нишу (хотел «Књажевац» – 54 лежаја и хотел «Парк» - 155 лежајева) и Лесковцу (хотел «Дубочица» – 44 лежаја) као и у Врању (хотел «Гранд» – 18 лежаја), док их је онајмање било у Алексинцу (преноћиште «Слобода» – 8 лежаја) уз тамошњи централни угоститељски објекат.

Поред или на уочљивом растојању од постојеће железничке комуникације кроз Јужно Поморавље била је, скоро у исто време, пружена двоколосечна траса онда прозваног аутопута «Братство-Јединство». По њеној изградњи почело је да се одвија и подизање мотелских објеката са обадве стране ове, изразито значајне, друмске саобраћајнице Србије. Уздуж јужноморавског простора, на релацији Појате-Прешево, ови су туда најчешће били утемељени покрај градова али и на местима укрштања овакве комуникације са путевима мањег значаја. Већина од тада саграђених мотелских објеката остало је у функцији и по изградњи, исправно третираног Аутопута у делу (деоница Појате-Лесковац) јужноморавског сектора, јер је овај нешто доцније претежно «наследио» правце старих траса, раније пружене а напред и споменуте, друмске саобраћајнице.

Десетак година касније њима се придружују и већи хотелски објекти («Ниш», «Амбасадор», «Београд» и «Врање»), будући да су ови, у градским насељима Јужног Поморавља (Нишу, Лесковацу и Врању) били саграђени седамдесетих година прошлог века.

Уважавајући оправдано новоподигнуте мотеле «Наис», «Цеп», «Хан», «Бујановац», али и онедавно функционалне хотелске објекте «Олти» (у Ћићевцу), «Центротурист», «Панорама» и «Александар» (у Нишу), «Нови Земун» (у Власотинцу), као и «Пржар» (у Врању) односно «Врело» (у Бујановачкој Бањи) у пуној мери је основан навод да се сада, на територији Јужног Поморавља – налази у функцији 26 објеката за смештај гостију. Издељен у глобалу на хотелске и мотелске објекте Јужноморавског сектора Коридора 10, овако означени рецептиви биће и овде разматрани не само по питању њиховог просторног размештаја него и у погледу обележја расположивих капацитета који се онајпре односе на структуру лежаја укључених у заступљеним смештајним јединицама.

Чинећи скуп од 14 хотела («Олти», «Ниш», «Амбасадор», «Центротурист», «Панорама», «Александар», «Озрен», «Партизан»,

«Београд», «Нови Земун», «Пржар», «Врање», «Железничар» и «Врело») али и 12 мотелских објеката («Ражањ», «Морава», «Наис», «Делиград», «Медијана», «Југопетрол», «Атина», «Предејане», «Цеп», «Хан», «Врање» и «Бујановац») сви побројани смештајни објекти су, у првом реду, објективније третирани својом припадношћу локалном одредишту. Утврђена им је и размештеност у Јужноморавском простору са установљеним појединачним релацијама према испруженој деоници (Појате-Лесковац) аутопута и преосталом делу старе друмске саобраћајнице (од Лесковца до Прешева) кроз овај део Србије. Притом нису запостављене ни њихове дистанце од великих градова (Београда и Ниша) који су једини опскрбљени најсавременијим комуникационим чвориштима (аеродромима) како у оквиру Јужног Поморавља тако и уздуж целе Моравске удолине.

РАЗМЕШТАЈ РЕЦЕПТИВНИХ ОБЈЕКТА

Одмах се може казати да се лоцираност хотела понајвише означена градским просторима, што је и размљиво уколико је познато да су рецептивни објекти ове врсте традиционално везани за њих те овим и у оним градовима Јужног Поморавља које додирује или је на прилично блиском одстојању трасираног аутопута, односно њихов остали део исказан деоницама старе друмске саобраћајнице.

Смештеност мотела је, за разлику од хотела, понајчешће (8 или 66,7 %) везана за терене у опсегу сеоских атара кроз чије је делове или целине испружен Јужноморавски правац аутопута односно деонице претходно грађене друмске комуникације.

Означене и неозначене деонице поменутих друмских саобраћајница су битни показатељи ближег сагледавања просторне позиционираниости мотелских и хотелских рецептива. Стога су ови рецептиви подељени у две, јасно уочљиве, групе. Једну чине они ситуирани крај аутопута а у другу спадају сви остали смештајни објекти. Првопоменути искључиво представљају мотелски објекти («Ражањ», «Морава», «Наис», «Југопетрол», «Предејане», «Цеп», «Врање» и «Бујановац»), најдоступнији транзитним туристичким кретањима, док су у другоозначене сврставају сви јужноморавски хотели али и преостали мотели («Делиград», «Медијана», «Атина», «Хан») овог пространства. Ови рецептиви су у другоозначеној групи

истих због њихове удаљености од третираних друмских саобраћајница Јужног Поморавља.

Тако, од њих су хотели и мотели таман толико дистанцирани да су им, уз три изузетка (хотел «Озрен» и хотел «Партизан», оба по 14,2 km, а хотел «Нови Земун» нешто мање – 12,7 km), поглавито (80,0 %) у домашају уже околине (0,2-4,9 km). Овим се, без веће пограшке, могу придодати и три рецептивна објекта (хотел «Центротурист» – 5,1 km, мотел «Медијана» – 5,6 km и хотел «Београд»), јер они, у том погледу, припадају –према изложеном схватању Ж. Јовичића (1997.), ближе ужој него широј (преко 10,0 km) околини означених деоница, различито рангиране, јужноморавске саобраћајнице.

Уз неуравнотежену дистрибуцију са обе стране јужноморавске комуникације назначени смештајни објекти су у приличној мери издиференцирани и у «физичком обиму» лежаја који су их садржани у опсегу заступљених смештајних јединица. Пада одмах у очи да шест јужноморавска рецептива садрже од 89 – 145 смештајних јединица.

Таб. 15. Рецептивни објекти према просторној припадности Јужноморавском сектору Коридора 10 (3; 29;37)

Tab. 15 Distribution of receptive objects analysed respecting the locality on Southernmoranvian part of Corridor 10

Р Е Ц Е П Т И В Н И О Б Ј Е К Т И									
Врста	Назив	ПРОСТОРНА ПРИПАДНОСТ			СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТ				
		Локално одређиште	Дистанца у км од			Смештајне јединице		Лежаји	
			Ауто-пута	Бгд	Ниша	Бр.	%	Бр.	%
Хотел	«Олти»	Ћићевац	3,6	172,0	77,6	13	0,9	32	1,2
Мотел	«Ражањ»	Ражањ	-	190,8	51,6	50	3,8	108	4,3
Мотел	«Морава»	Алексинач	-	214,2	29,3	100	7,5	193	7,7
Мотел	«Наис»	Топоница	-	235,6	7,8	89	6,7	178	7,1
Мотел	«Делиград»	Ново Село	0,3	243,3	2,9	12	0,9	28	1,1
Хотел	«Ниш»	Ниш	4,4	246,2	-	70	5,3	125	5,0
Хотел	«Амбасадор»	Ниш	4,5	246,3	-	145	11,0	255	10,2
Хотел	«Центротурист»	Ниш	5,1	247,0	-	31	2,3	62	2,5
Хотел	«Панорама»	Ниш	4,7	246,6	-	8	0,6	12	0,6
Хотел	«Александар	Ниш	4,9	246,8	-	24	1,8	41	1,6
Хотел	«Озрен»	Нишка Бања	14,2	255,7	11,3	96	7,2	168	6,7
Отел	«Партизан	Нишка Бања	14,2	255,7	11,3	51	3,9	102	4,1
Мотел	«Југопетрол»	Брестовац	-	273,1	27,8	7	0,5	13	0,6
Мотел	«Атина»	Лесковац	3,8	295,8	46,9	35	2,6	72	2,9
Хотел	«Београд»	Лесковац	6,9	302,7	50,7	113	8,5	189	7,5
Хотел	«Нови Земун»	Власотинце	12,7	308,5	59,6	54	4,1	104	4,2
Мотел	«Предејане»	Предејане	-	326,8	76,8	64	4,8	133	5,3
Мотел	«Цеп»	Цеп	-	334,2	84,3	8	0,6	12	0,6
Мотел	«Хан»	Владич. Хан	0,2	349,4	99,7	15	1,1	31	1,2
Хотел	«Железничар»	Врањск. Бања	4,9	352,2	113,7	51	3,8	70	2,8
Хотел	«Врање»	Врање	2,2	357,8	118,6	70	5,3	126	5,0
Хотел	«Пржар»	Врање	2,9	360,5	119,2	20	1,6	31	1,2
Мотел	«Врање»	Врање	-	367,9	117,4	60	4,5	100	4,0
Мотел	«Бујановац»	Бујановац	-	374,2	137,5	25	1,8	60	2,4
Хотел	«Врело»	Бујанов.Бања	1,2	375,4	138,7	90	6,8	216	8,6
Сви рецептивни објекти						1323	100,0	2499	100,0

У три рецептива њих је од 89 до 96, а у другој три од 100 до 145, те су тако последње поменути са већим обимом капацитета. Насупрот томе овакав смештајни капацитет је приметно мање евидентиран у осталих двадесет рецептива. У осредње великом исказу њих је у два хотела («Ниш» – 70 и «Врање» – 70) и једном мотелу («Предејане» – 64), док их је у највећем броју (17 или 65,4 %) њих много мање односно од 8 до 60, чиме се исти оправдано сврставају у «рецептивна здања» са малим обимом смештаја. Мотел „Предејане,, , према критеријумима Туристичке организације Србије и CHF international (2004), представља и једно од три идеална, препоручена места за

боравак путника у транзиту, као савремени мотел, опремљен и по европским стандардима.

Улазећи у састав смештајних јединица (соба) лежаји су се, у тамошњој квантитативној присутности, умногоме поистоветили са неизоставним одразом њихове бројчане заступљености. Ово због тога што су им, према подацима **таб. 15** гостињске собе претежно (14 или 65,8 %) ситуиране удвострученим или апроксимативно удвострученим бројем лежаја. У том погледу и овде одударају једино они јужноморавски хотели и мотели који имају екстремно мали (8-22) или, пак, уочљиво велики (100-145) број гостињских соба, с обзиром да су оне опремљене или крајње малим (12-28) или приметно великим (190-255) бројем постеља. Посматрано у целини, изнађени «квантум» лежаја се, осим појединачних износа, испољава и у скупном обиму (2499), одакле се распознаје да овим смештајним објектима припадају 96 постеља што је довољно да се назначи да би се исти, у том смислу, могли уважити и као објекти са овећим смештајним капацитетом. Уз то, пошто је 2499 лежаја распоређено у 1323 смештајне јединице без сваке сумње се долази до исправног просуђивања да су исте у јужноморавским рецептивима у просеку са 1,88 постеља те им је тако у глобалу индициран донекле задовољавајући ниво комфора за смештај гостију који се туда нађу у транзитним туристичким кретањима.

СТРУКТУРА РЕЦЕПТИВНИХ КАПАЦИТЕТА

Саобразно познатом, означени број смештајних јединица је раздељен у оквиру таквих капацитета четрнаест хотелских и дванаест мотелских објеката. У овима су собе у толико неуравнотеженој збирној заступљености (836:487) да се може навести да их је 349 (или 58,2 %) више у првопоменутом него у другоозначеним рецептивним објектима што је свакако до прихватљиве мере у складу са обимом и карактером услуга у овим врстама туристичког смештаја (Љ. Косар, 2002.). Неуједначена деоба смештајних јединица је и у оквиру њихове опште класификације у укупним хотелским и мотелским капацитетима. У том смислу се износи да су двокреветне собе најбројније (843 или 63,7 %) у хотелским и мотелским рецептивима и на правцу пружања Јужноморавског сектора Коридора 10, пошто у том издуженом пространству овакве представљају 3/5 (504 или 60,3 %) првоозначене а безмало 3/4 (339 или 69,6 %) другопоменуте врсте рецептиве. Следе

смештајне јединице са једном постељом, јер су ове по бројности у домаћају $1/5$ (270 или 20,4 %) њихових капацитета.

Слика 5. Хотел Амбасадор у Нишу (фото:Туристички савез Ниша, 1981)
Photo 5. Hotel „Ambasador„ in Nis

Њих је много више у хотелским него у мотелским, с обзиром да их је скоро $1/4$ (202 или 24,1 %) код јужноморавских хотела, а тек нешто више од $1/10$ (68 или 13,9 %) у таквим мотелским објектима. И са овако малим неусаглашеним учешћем једноposteљних соба по врстама смештаја приметно је унапређен ниво рецептивних услуга које су изван њиховог елементарног комфора у, доста лошије опремљеним, па стога и претежно породично третираним, трокреветним гостињским собама. Отуда је и размљиво што је таква свака десета (140 или 10,6 %) соба у јужноморавским смештајним објектима, са нагласком да их је,

према очекиваном, нешто више од 1/10 (62 или 12,8 %) у мотелима него у хотелима – 78 или 9,3 %.

Овако окарактерисан бољи смештајни капацитет је повећан са евидентираним апартманима. Ово из разлога што се овим подразумева прилично виши квалитет услуге смештаја у оквирима повећаних одредница корисне површине. Међутим, тако сложене али и квалитетне смештајне јединице су и у јужноморавском простору у доброј мери малобројне, будући да су у његовим рецептивима заступљени тек око 1/20 (70 или 5,3 %). Иако на први поглед делује суд да им је, према **таб.16**, прикладна ситуираност у хотелским објектима, ипак се може нагласити да су исти само у четири хотела у приближно задовољавајућој бројности (14,9 % – 29,2 %). Уз то, у три хотелска рецептива их нема, а у преосталим их има у доста умањеном броју – од 2 или 2,8 % до 4 или 7,8 %. Мотели су и овде са габаритима скромнијих димензија те је у њима била отежана инкорпорација позамашних волумена правилно схваћених апартмана, поготову што су ови испољени од «најмање једне спаваће собе, купатила и просторије за дневни боравак, која је опремљена ТВ пријемником и мини баром» (Љ. Косар, 2002., 52). У тако означеним мотелским објектима апартмана је још мање, будући да су у овим рецептивима скоро у три пута мањем износу (18 или 3,7 %) у односу на споменуте хотеле. То је и размљиво уколико се узме у обзир умањена зависност краткотрајног мотелског боравка од вишег нивоа услуге смештаја. У томе једино одудара јужноморавски мотел «Морава», јер је овај петоспратни рецептив и са највећим обимом истосмисленог смештајног капацитета у третираном сектору Коридора 10.

Гледане у појединачним износима у хотелима разматраног простора резврстане смештајне јединице се – у опсегу назначене класификације, исказују у разноликом саставу. Просуђујући по њиховом целовитом прегледу може се изнети да двокреветне далеко претежу (92,2 % - 93,5 %) у садржају истих код два хотела («Партизан» – Нишка Бања и «Центротурист» – Ниш), а да су прилично доминантне (52,8 % - 75,0 %) чак у шест хотелска рецептива («Ниш» - Ниш, «Александар» - Ниш, «Врање» - Врање, «Нови Земун» - Власотинце, «Амбасадор» - Ниш и «Озрен» - Нишка Бања). Истосмислена ситуираност им је нешто редуцирана (45,0 – 46,6 %) у три хотелска објекта («Пржар» - Врање, «Београд» - Лесковац и «Врело» - Бујановачка Бања), док им је у два хотела («Панорама» -

Ниш, и «Железничар» - Врањска Бања) прилично смањена (25,0 % - 27,4 %) у корист једнопостељних соба, што иде у прилог њиховог нешто траженијег смештаја. Такав случај није једино са новосаграђеним хотелом «Олти» (у Ћићевцу), пошто су у њему двокреветне собе далеко поодређеније (38,4 %) тропостељним «одајама» (53,8 %), чиме се и доказује нешто неповољнија структура образлагане врсте смештаја.

Осим два хотела («Панорама» и «Железничар»), задовољавајућу ситуираност у једнокреветним собама бележе и хотелски објекти («Ниш» - Ниш, «Београд» - Лесковац и «Пржар» - Врање) у којима су оне у најмањој поодређености (34,3 % - 45,0 %) престижним двопостељним смештајним јединицама. Имајући, даље, у виду да су трокреветне собе баш у тим хотелима «одсутне» или их има у мањем броју (6 или 8,6 %, 10 или 8,8 % односно 9 или 12,9 %) без веће погрешке се може нагласити да се пет јужноморавских хотела (Ниш, Амбасадор, Београд, Пржар и Врање) одликују повољнијом структуром евидентираних смештајних јединица. Управо, у таквим хотелским рецептивима ситуиране су првенствено собе са доста квалитетнијом па тако и донекле траженијом услугом смештаја. Претходно и из разлога што је обједињени број једнокреветних и двокреветних соба у приличној мери надређен над осталим смештајним јединицама, укључујући, међу њима, и малобројне апартмане у понеким од назначених хотела.

И у мотелским објектима класификоване смештајне јединице се показују у прилично разноликој структури. Имајући на уму податке **таб. 16** – треба навести да су двокреветне собе у изразитој надмоћи

Морава	5	5,0	90	90,0	-	-	5	5,0	100	100,0
Наис	-	-	86	96,6	-	-	3	3,4	89	100,0
Делиград	-	-	7	58,3	4	33,3	1	8,4	12	100,0
Медијана	6	27,3	16	72,7	-	-	-	-	22	100,0
Југопетрол	2	28,5	4	57,2	1	14,3	-	-	7	100,0
Атина	-	-	33	94,3	2	5,7	-	-	35	100,0
Предејане	7	11,0	42	65,6	12	18,7	3	4,7	64	100,0
Џеп	4	50,0	4	50,0	-	-	-	-	8	100,0
Хан	1	6,7	10	66,7	2	13,3	2	13,3	15	100,0
Врање	28	46,6	24	40,0	8	13,4	-	-	60	100,0
Бујановац	5	20,0	5	20,0	15	60,0	-	-	25	100,0
Сви мотели	68	13,9	339	69,6	62	12,7	18	3,7	487	100,0

У односу на овај мотел «Наис» је са много повољнијим статусом, јер уз регистроване апартмане поседује и велики број (86 или 96,6 %) двопостељних смештјних јединица те се тако и показује са најповољнијом структуром ових капацитета. За разлику од двопостељних једнокреветне смештајне јединице су у изразитој доминацији (46,6 %) само у мотелу «Врање», док су у изреченој партиципацији (50,0 % односно 20,0 %) са двопостеним собама у два мотела («Предејане» и «Бујановац»).

У три мотелска објакта («Наис», «Делиград» и «Атина») их уопште нема, а чак у шест мотела («Ражањ», «Морава», «Медина», «Југопетрол», «Предејане» и «Хан») су у више-мање инфериорном положају према двокреветним собама али и према тропостељним смештајним јединицама и апартманима, као што је то случај код мотелских рецептива, «Предејане» односно «Хан». Као и једнопостељне тако и трокреветне собе нису заступљене у свим јужноморавским мотелима, јер су изостављене из оквира смештајне структуре у четири мотелска рецептива («Морава», «Наис», «Медијана» и «Џеп»), што и побољшава комодитет њиховог смештаја и чини им такав капацитет траженијим. Са нешто већим уделом (13,3 % - 18,7 %) трокреветних соба одликује се четири мотелска објекта – «Хан», «Врање», «Југопетрол» и «Предејане», што само по себи говори да су, у означеном смислу, лошије позиционирани од претходно поменутих. У још лошијој позицији су још два мотела («Делиград» и «Ражањ»), пошто су им трокреветне собе са још већим уделом (33,3 – 36,0 %) у структури оваквог капацитета, док је у њему са максималном партиципацијом (60,0 %) истих једино мотелски објекат «Бујановац», што се драстично одражава на смањење тражње за овом врстом смештајних капацитета.

Како су, у опсегу јужноморавског сектора третираног Коридора, у нешто увећаном броју од мотелских рецептива хотели располажу и са 1533 лежаја односно за 577 (или) постеља више од истих капацитета у претходно поменутиим смештајним објектима. Као што се и могло очекивати понајмање (89 или 5,8 %) лежаја је у оквиру њихових апартмана а потом и у једнокреветним собама (202 или 13,2 %), што заједно представља тек нешто близу 1/5 (291 или 19,0 %) од укупног броја постеља код јужноморавских хотела. Претежно сконцентрисан у релативно малом броју лежаја тај, доста квалитетнији, хотелски смештај је, без сваке сумње, запостављен од њихових лежаја распоређених у трокреветним односно гостињским собама. Ово због тога што је у њима потенцирано 234 или 15,2 % односно чак преко 3/5 (1008 или 65,8 %) лежаја оваквих јужноморавских рецептива. Тиме и тако се олако долази на помисао да у овим, у целини, далеко претежу онакви лежаји којима се у највећем броју случајева омогућава осредњи ниво комодитета у оквиру обухваћеног хотелског капацитета. Таква понуда хотелског смештаја из размљивих разлога формира и одговарајућу тражњу од стране туристичких кретања који су у транзиту овим простанством.

С обзиром да чине другу врсту смештајних капацитета мотелски објекти су разумљиво и са нешто другачијом структуром лежаја. И овде се, као и уздуж Великоморавског простора, овакви капацитети означавају врло малим, могло би се рећи чак безначајним, уделом (34 или 3,5 %) лежаја, распоређених у оквиру њихових малобројних апартмана. Кумулативно изражен са постељама (68 или 7,0 %) из једнокреветних соба такав, квалитетније представљен, смештајни капацитет износи тек нешто више од 1/10 (92 или 10,5 %) заступљених мотелских лежаја у Јужном Поморављу. Због ове чињенице се олако може доћи до закључка да се образовање тако малог скупа квалитетнијих лежаја несумљиво одвијало без неке засебне бриге о савременој тражњи мотелског смештаја.

Премда учешће трокреветних соба досеже скоро до 1/5 (186 или 19,3 %) свих лежаја јужноморавских мотела, ипак се може оправдано навести да они из двокреветних смештајних јединица далеко предњаче (678 или 70,2 %) у целокупној структури истих (966 или 100,0 %) у разноликим мотелским објектима Јужног Поморавља. Захватајући, по подацима **таб. 17.**, чак близу 3/4 свих расположивих лежаја јужноморавских мотела ови су и у запаженој предности над истосмисленим постељама (65,8 %) хотелске рецептиве истог

пространства. Овим се разложно предочава да се ова врста рецептивних објеката од раније приклонила оном одредељу којим се углавном стреми ка удовољавању захтева за осредњим комодитетом заступљеног мотелског смештаја. Овоме иде у прилог и сазнање да су се сви јужноморавски мотели понајпре опскрбили лежајевима двокреветних смештајних јединица па тек онда оним који улазе у садржај једнокреветних и трокреветних соба као и апартмана.

Таб. 17. Структура лежаја у смештајним јединицама хотела и мотела у Јужноморавском сектору Коридора 10 (3; 29;37)

Tab. 17 Structure of beds in accomodations units in hotels and motels on Southerrtmoravian part of Corridor 10

Х О Т Е Л С К И О Б Ј Е К Т И	С Т Р У К Т У Р А		Л Е Ж А Ј А		У К У П Н О					
	Бр	%	Бр	%	Бр	%				
НАЗИВ ХОТЕЛА	Једнокрев.		Двокреветне		трокреветне		апартмани		У К У П Н О	
Олти	1	3,2	10	31,2	21	65,6	-	-	32	100,0
Ниш	24	19,2	74	59,2	27	21,6	-	-	125	100,0
Амбасадор	31	12,2	212	83,1	-	-	12	4,7	255	100,0
Центро Турист	-	-	58	93,5	-	-	4	6,5	62	100,0
Панорама	4	33,3	4	33,4	-	-	4	33,3	12	100,0
Александар	4	9,8	26	63,4	-	-	11	26,8	41	100,0
Озрен	24	14,3	144	85,7	-	-	-	-	168	100,0
Партизан	-	-	94	92,2	-	-	8	7,8	102	100,0
Београд	47	24,9	104	55,0	30	15,9	8	4,2	189	100,0
Нови Земун	6	5,8	68	65,3	18	17,3	12	11,5	104	100,0
Пржар	9	29,0	18	58,0	-	-	4	13,0	31	100,0
Врање	20	15,9	84	66,7	18	14,3	4	3,2	126	100,0
Железни Чар	28	40,0	28	40,0	-	-	14	20,0	70	100,0
Врело	4	1,8	84	38,9	120	55,6	8	3,7	216	100,0
Сви Хотели	202	13,2	1008	65,8	234	15,2	89	5,8	1533	100,0

М О Т Е Л С К И О Б Ј Е К Т И	С Т Р У К Т У Р А		Л Е Ж А Ј А		У К У П Н О							
	бр	%	бр	%	бр	%						
НАЗИВ МОТЕЛА	Једнокрев.		Двокревет.		Трокревет.		Вишекрев.		апартмани		У К У П Н О	
Ражањ	10	9,3	36	33,3	54	50,0	8	7,4	-	-	108	100,0
Морава	5	2,6	180	93,3	-	-	8	4,1	-	-	193	100,0
Наис	-	-	172	96,6	-	-	6	3,4	-	-	178	100,0
Дели Град	-	-	14	50,0	12	42,8	2	7,2	-	-	28	100,0
Медијана	6	15,8	32	84,2	-	-	-	-	-	-	38	100,0
Југопетрол	2	15,4	8	61,5	3	23,1	-	-	-	-	13	100,0
Атина	-	-	66	91,7	6	8,3	-	-	-	-	72	100,0
Предејане	7	5,2	84	63,1	36	27,1	6	4,6	-	-	133	100,0
Цеп	4	33,3	8	66,7	-	-	-	-	-	-	12	100,0
Хан	1	3,2	20	64,5	6	19,4	4	12,9	-	-	31	100,0
Врање	28	28,0	48	48,0	24	24,0	-	-	-	-	100	100,0
Бујано Вац	5	8,3	10	16,7	45	75,0	-	-	-	-	60	100,0
Сви мотели	68	7,0	678	70,2	180	19,3	34	3,5	-	-	966	100,0

Посматрано по заступљеним објектима хотелске и мотелске рецептиве установљена структура, овако окарактерисаних, смештајних капацитета се исказује у претежно сличној садржини. У четири хотелска објекта («Амбасадор», «Озрен», «Партизан» и «Центротурист») лежајеви двокреветних соба се испољавају у изразитој доминацији (83,1 % - 93,5 %) над осталим лежајевима разматраног смештаја ових рецептива. Ови су, надаље, упадљиво високој предности (55,0 % - 66,7 %) и над преосталим постељама чак у шест јужно моравских хотела («Београд», «Пржар», «Ниш», «Александар», «Нови Земун» и «Врање»), због чега би ваљало казати да се у већини ових хотела (71,4 %) концентрација таквих лежаја креће од надпросечне изражајности (55,0 %) до висококотиране (93,5 %) присутности. Ови су у далеко мањој заступљености (31,2 % - 33,4 %) једино у два хотелска објекта, с обзиром да их је до 1/3 у једном («Олти») а само нешто више од тога у другом хотелском рецептиву («Панорама»). Такви лежаји су са скоро подједнаким уделом (38,9 % односно 40,0 %) само у она два хотела («Врело» односно «Железничар»), где су или у изједначеној партиципацији са онима из једнокреветних соба (28 или 40,0 %) или у подређеној позицији према хотелима из трокреветних «одаја» (84 или 38,9 % према 120 или 55,6 %).

Из наведеног разлога само у последње поменутом хотелском рецептиву су у приметној предности (40,0 %) лежаји једнокреветних смештајних јединица, што свакако није случај са већином (61,5 %) просталих хотела («Врело», «Олит», «Нови Земун», «Александар», «Амбасадор», «Озрен», «Врање», «Ниш» и «Београд»), пошто им овакви лежаји понајвише захватају до 1/5 (1,8 % - 24,9 %) од укупно расположивих постеља. У јужноморавском простору су и такви хотелски рецептиви («Пржар» и «Панорама»), где су ови смештајни капацитети у повећаној присутности (29,0 % – 33,3 %), што надаље побољшава осредњи квалитет преосталог смештаја, нарочито уколико је он у садејству са њиховим апартманима. Од преосталог «квантума» хотелских лежаја, у неким од напред означених хотела («Олти» и «Врело»), сконцентрисана је и највећа појединачна заступљеност (55,6 % - 65,6 %) лежаја који потичу из састава њихових трокреветних смештајних јединица. Уколико се у сагласју са подацима таб. 3., узме у обзир то да је заступљеност таквих хотелских лежаја још скоро три пута мања (21,6 % - «Ниш») али и од тога умањена (14,3 % - «Врање», 15,9 % - «Београд» и 17,3 % - «Нови Земун») без сметњи се може

извести закључак да је скоро у сваком другом јужноморавском хотелу редуциран квалитет смештајног капацитета у оноликој мери у коликој су у структури истих капацитета заступљени лежаји из склопа трокреветних соба. И образложеног се умногоме распознаје констатација да се јужноморавски хотелски рецептиви означавају разноликом структуром лежаја, почев од таквих («Амбасадор», «Железничар» и «Пржар») у којима је она у приличној мери повољна па до оних («Олти» и «Врело») где је иста некако најнеодговарајућа савременој тражњи транзитних туристичких кретања у овом пространству.

Структура ових капацитета је још више разнолика у третираним јужноморавским мотелима. Она је понајпре «оцртана» лежајевима који потичу из уобичајеног садржаја двокреветних смештајних јединица. Ови су само у једном мотелском објекту («Бујановац») регистровани у износу 1/7 (16,7 %) од његових расположивих постеља, док су у преосталим много више заступљени. Прецизније речено, они су или у врхунској предности (84,2 % - 96, %) као што је то случај са мотелима «Медијана», «Атина», а нарочито «Ражањ» и «Морава», или су у толико приметној доминацији (61,5 % - 66,7 %) у оним мотелским рецептивима («Југопетрол», «Предејане», «Хан» и «Џеп») да им се, по испољености, друге «сорте» њихових лежаја не могу ни «примакнути».

Мада су од њих инкорпорирани у трипо пута умањеној заступљености (186 или 19,3 %), ипак се може саопштити да су њихове тропостељне смештајне јединице високо позициониране у означеној структури. Ово отуда што су такви лежајеви на другом месту мотелских капацитета. Управо, они захватају од 1/5 (19,4 до 1/4 (23,1 % - 24,0%) таквог обима у три мотела («Хан», «Југопетрол» и «Врање»), а чак су и у 1/2 (50,0 %) односно 3/4 (75,0 %) заступљености у мотелу «Ражањ» односно «Бујановац». Интересантно је да њих има мало (8,3 %) само у једном мотелу («Атина»), док су сасвим искључене из њихове структуре у четири јужноморавска рецептива ове врсте («Морава», «Наис», «Медијана» и «Џеп»), чиме се и доприноси њиховом квалитетнијем смештају. Он се још више увећава само уколико је повећан удео осамљених постеља њихових смештајних јединица, као што је то случај са мотелским рецептивима «Медијана», «Џеп» и «Врање», пошто су им лежајеви једнокреветног порекла евидентирани у трећинском износу (28,0 % - 33,3 %). У преосталим јужноморавским мотелима ових је много мање (2,6 % - 15,4 %), а у три истосмислена рецептива («Наис», «Делиград» и «Атина») их уопште

нема, те се тиме и умањио ниво квалитетније услуге мотелског смештаја у Јужноморавском Поморављу. Услед тога му се могу дописати једино осредње вредности, па се и о томе треба побринути када је у питању мотелски смештај намењен транзитним туристичким кретањима.

Смештајни капацитети јужноморавског сектора Коридора 10, представљају материјалну базу туристичке понуде шире зоне овог дела Коридора. Део коридора пролази и кроз туристичку регију Власина и Крајиште. Град Ниш, са својим знаменитостима, Нишка и Врањска бања, средњевековно утврђење Царичин град и манастир Прохор Пчињски из 11. века, само су део атрактивне туристичке понуде, са потенцијалима за културни, бањски, транзитни, гастрономски и верски туризам. „Американац, ресторан, (Ниш) као место традиционалне кухиње јужноморавског дела Србије, представља идеално, препоручено место за путнике у транзиту (35). За путнике у транзиту, као треће препоручено идеално место на овом сектору, где могу преко Интернета комуницирати са родбином или пословним партнерима је и бежични Интернет кафе у Врању (35).

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА СМЕШТАЈНИХ ОБЈЕКТА ДУЖ КОРИДОРА

Друштвено-политичке и економске промене у Србији с краја 20. и на почетку 21. века (транзиција, приватизација, и др.) утицали су на смањење материјалне основе туризма и инвестиција, што је довело до пада броја лежајева у Републици. Смањене инвестиције у туризму, стицање имица нестабилног и несигурног региона, као последице ратова вођени у окружењу и опште привредне стагнације, праћене многим проблемима (незапосленост, неадекватна квалификациона и образовна структура кадрова запослених у туризму, хиперинфлација, међународна изолација, услед санкција уведених од стране ОУН, НАТО бомбардовање и др), условили су врло лоше резултате пословања туристичке привреде. Смештајни објекти са својим имицом су подједнако важни у креирању понуде као остали елементи туристичке дестинације. У односу на остале елементе, смештајни капацитети су лакше променљиви елементи туристичке понуде. "Изглед, садржаји, компетентност особља, квалитет услуга код ових

објеката могу се у кратком року променити и лако прилагодити актуелној туристичкој тражњи. (Ћурчић. Н. 2001: 329).

Резултате пословања туристичко – угоститељске привреде Србије можемо пратити кроз кретање броја туриста, броја остварених ноћења, као и кроз просечну дужину боравка туриста. На територији Србије је 2002. године, забележено 2.210.000 посетилаца. Од тога, домаћих туриста је било 1.898.000, а страних 312.000. Број ноћења у смештајним капацитетима Србије, 2002. године је износио 7.207.000 туриста. Од тога, домаћи туристи су забележили 6.468.000 ноћења, а страни 738.000. Односно, просечан боравак домаћег туристе у туристичким местима Србије је износио 3,4 дана, а страних 2,4 дана. Укупна просечна дужина боравка на правцу Коридора 10, у истом периоду, износила је 2,3 дана (домаћих 2,7 а страних 2,0).

Током 2002 године, трасом Коридора је пролазило 55,9% свих туриста у Србији. Од укупног броја домаћих туриста, 50, 2% је боравило у оквиру туристичких места и регија које су на траси Коридора, као и 96, 0 % свих страних туриста. . Остварили су 36, 1 % свих ноћења у Србији (од тога, домаћи 32, 5 % од укупног броја. а странци 65, 0% од свих ноћења странаца у Србији). Нижа просечна дужина боравка указује на преовлађујући транзитни туризам.

Транзитни туристички правци Београд-Ниш:(71, 5% свих туристичких боравка на траси Коридора, односно 39, 8 % свих туристичких боравака у Србији), Хоргош-Нови Сад (12, 5%) и Ниш-Димитровград (9, 0%), су најпосећеније дестинације. Домаћи туристи су највише боравили на траси транзитног туристичког правца Највише ноћења у 2002. години, је било на транзитним туристичким правцима Београд-Ниш (54, 8%, односно 19, 8 % свих ноћења у Србији) , Ниш-Димитровград (20, 2⁰о) и Хоргош-Нови Сад (13, 5%).

Просечна искоришћеност смештајних капацитета у оквиру Коридора износи 13, 1 % (транзитни туристички правац Хоргош-Нови Сад 25, 4%; Шид-Београд и Ниш-Димитровград по 15, 5%; Београд-Ниш 10, 5 %; Ниш-Прешево 8, 8% и Нови Сад-Београд 2, 7%).

На основу стопе искоришћености смештајних објеката може се закључити да у глобалу располажу са довољним угоститељско - смештајним капацитетима. Уколико се узму у обзир квалитет и диференцираност објеката, добија се другачија слика. Ради интензивирања туристичког промета неопходно је да се на траси Коридора својој угоститељској понуди обезбеде адекватне смештајне објекте за разне категорије гостију. Одсуство објеката високе

категорије негативно утиче на привлачење иностране клијентеле, а изградњом хостела и места за камповање и применом већ постојећих планова за размештај мотела, уз агилнију пропаганду туристичке понуде Србије на свим пунктовима Туристичке организације Србије и Ауто мото савеза Србије, на траси Коридора могло би се допринети и дужем задржавању путника у транзиту

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Период после 1990. године је у односу на смештајне структуре карактеристичан и по потпуном дезинвестирању у ове објекте, што је довело до многих негативних појава. Наиме, код смештајних структура Србије, срећу се следеће појаве:

- неискоришћеност смештајних капацитета (број ноћења и боравка посетилаца)

- старост смештајних објеката, која често прелази 30 година. Већина објеката је прешла свој амортизациони век, односно век економске експлоатације, који се за хотелску индустрију креће између 15 и 20 година; просечна старост смештајних објеката у Србији је 20 година.

- дотрајалост пратеће инфраструктуре, као *последица физичке старости, лошег одржавања* и пренапрегнутог корисцења;

- концепцијска превазиђеност претежног броја хотела

- прилагођеност концепту масовног (уместо *селективног*) туризма и универзалних (уместо специјализованих) хотела

- појава претеране изграђености-концентрације смештајних капацитета у неким пределима, Стоје у противуречности са захтевима квалитета (угоститељских услуга)

- неусклађеност са новом класификацијом и категоризацијом смештајних објеката, која се приближава стандардима Европске Уније;

- неусклађеност са стандардима квалитета ИСО 9000-9004.

Набројане појаве представљају озбиљне разлоге за предузимање планских и практичних иновација у туризму и угоститељству. Туризам и угоститељство као привредна делатност у Србији, има дугу традицију. Распад СФРЈ и друге друштвено-политичке и економске прилике утицале су и на промену туристичких кретања, односно, правац туристичких дестинација. Туристичка кретања у Србији, с краја

20. века, указују на промену правца са југозапада и запада ка југу и југоистоку. Издвајају се два правца:

-транзитно-емитивни, коме припадају Војводина, Београд, већи градови Централне и Источне Србије и Дунавско-Моравска долина;

-транзитно-рецептивни, коме припадају планине и бање Западне и Југозападне, односно Источне и Југоисточне Србије. (Бјељац Ж, Бурсаћ М. 2000:101-102).

Смештајни капацитети грађени су на просторима ка којима је била изражена туристичка тражња. Првенствено у великим градским центрима, бањама и планинама, а геосаобраћајни положај је утицао и на концентрацију уз главне саобраћајнице. У последњој деценији 20. века дошло је до битног нарушавања броја и квалитета смештајних објеката, које је настало као последица смањених инвестиција и скромног туристичког промета у овим објектима.

Основни циљеви који се постављају пред туристичко-угоститељску привреду Србије јесу темељно реструктуирање смештајних капацитета, ревитализација аутохтоног изгледа у нове туристичке структуре. Водећа оријентација у даљем развоју била би оријентација на унапређење туристичке понуде путницима у транзиту, са циљем да они скрену са саобраћајнице, прекину путовање и продуже транзитни боравак. При свему овоме не треба изгубити из вида чињеницу да у савременом туризму битну карактеристику чини производ дестинације, а не само производ смештајног објекта. Наиме савремени европски туриста смештајни објекат доживљава као "нужни смештај", а дестинацију као оквир за провод. Тражи се стварање нових туристичких производа. Квалитет услуга постаје недовољан да замени недостатак дестинације. У правцу оваквих опредељења треба да се крећу нове основе на којима ће се заснивати прогресивнији развој туризма у Србији, где ће нови квалитет смештајних објеката бити интегрални део укупног квалитета туристичке дестинације.

Значај Дунавско - Моравског Коридора, као важне европске саобраћајнице, који је све израженији почетком 21. века, постао је и део развојне стратегије Европске Уније. Овом стратегијом се планира конкретизовање одређених развојних политика цији је циљ да дефинише сирок параметре једног разумног и свеобухватног приступа регионалном развоју у Југоисточној Европи. Програмско-развојни приоритети регионалне политике ЕУ (*производне инвестиције*, између осталих активности повезане са туризмом (хотелска трговина), олакшање отварања нових радних места и одржавање постојећих,

инфраструктурно опремање и опремање јавних служби (између осталих, развој трансевропске саобраћајне, енергетске и телекомуникационе мреже, реализација пројеката изградње и комплетирања локалних прилазних путева, мостова, аеродрома и телекомуникационих система у изолованим областима ради њиховог бољег повезивања са осталим деловима ЕУ; реализација пројеката исправљања, заштите и унапређења животне средине; реализација пројеката који су усмерени на развој туризма), и мера подстицања заједничког инвестирања (joint venture), указују на могућност унапређења хотелске индустрије на простору Коридора.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Vjeljac Ž Tuzla, 2003, *The Development Possibilities of Tourism in the Border Area of Bosnia and Herzegovina and Serbia and Montenegro as a Part of Trans Border Cooperation* зборник радова са међународног научног семинара „Регионално развојна проблематика БиХ и сусједних земаља у процесу приближавања Европској Унији,, травањ, 2003, стр.165-174

2.Бјељац Ж. Бурсаћ М.: 2000, Ниш, *Туристичка регионализација Србије*, Зборнику радова "Регионални развој и демографски токови Балканских земаља", књ. 5, (стр.101-108), Економски факултет Универзитета у Нишу,

3,Бјељац Ж, Поповић И , Београд, 2003, *Просторни размештај и анализа квалитета смештајних капацитета на правцу паневропског Коридора 10*, ХОТЕЛЛИНК, но 1, Виша хотелијерска школа, стр.132-142

4 Vjeljac, Z, Curcic N, Dobrivojevic O Szeged, 2002 *The Development Possibilities of Tourism in Subotica and Kanjiza Municipalities as a part of Economic Development in the Border Area* Hatarok es a Europai Unio, pg.451-458

5. Bursac M , Vjeljac Z, 2003 *Tourist recreational potentials of the Moravian - Vardar coridor as a main axis of regional development and transborder cooperation* book of VII international symposium „Tourism and insurance in the terms of globalization,, pg ., Ohrid

6.Васиљевић, Р, 2002, Посебност мотела у размештају, изградњи, опремању и пословању, ХОТЕЛЛИНК, но 1, Виша хотелијерска школа, Београд стр.125-131

7.Вемић, М 2004, *Мрежа путева Дунавско – Моравског коридора*, Гласник Српског географског друштва, свеска LXXXIV, број

8. Vemić, M, Bursać, M, Štrbac, D, Varna 2002, *The Danube – Morava corridor as the principal axis of the regional concession of Serbia with the neighboring countries in Southeast Europe*, in Geopolitics, regional development, geographical education, Collection of papers of International scientific meeting „In memory of prof, Dimitar Yaranov

9. Derić, B Atanacković B (1998.): *Međunarodno regionalno integrisanje Srbije*; *Ekonomске теме*, br. 2 (str. 17-24); *Ekonomski fakultet Niš*; Niš

10. Јовичић, Ж, Београд, 1992, *Србија – Географска стварност и визија*, Институт економских наука

11. Јовичић Ж, 1997, *Усмено саопштење о распрострањању уже и шире околине*; Београд

12. Kosar Lj(2002.): *Hotelijerstvo – teorija i praksa* (str. 7-323); *Viša hotelijerska škola*; Београд

13. Косар. Љ, 1997, Нови Сад *Типологија и структура хотелског производа Србије* Туризам, број 1, Институт за географију ПМФ, стр.25-28.

14. Лендак Е, Бјељац Ж, Поповић И, Београд 2004, *Prostorni razmeštaj i analiza smeštajnih kapaciteta na pravcu panevropskog koridora sedam (toka Dunava) kroz Srbiju* HOTELLINK No 4, *viša hotelijerska škola*, Београд pg.137 –145

15. Мацејка М, Поповић, I, 2003, „Београд, *On methodological – theorethical research of accomodation in tourist sities* HOTELLINK no 3, *viša hotelijerska škola*, Београд pg. 473 – 478.

16. Мариноски, Н, Београд, 2003 *Просторни аспекти повезаности туризма и хотелијерства*, Хотеллинк, број 2, стр. 439 – 444

17. Марковић, Ј.Ћ. Сарајево ,1988 *Енциклопедијски географски лексикон Југославије*

18. Милојевић В.Ж (1951.): *Долина Велике Мораве*, регионално-географска испитивања; Зборник радова, књ. 3 (стр. 1-64); Географски институт САНУ; Београд

19 Радовановић, М Вјелјац Ж, Београд 2003, *Природно географске туристичке вредности као део туристичке понуде Дунавско – Моравског коридора*, Заштита природе, бр. 54/1-2, стр. 43-54

20 Ромелић, Ј, Томић, П, Нови Сад, 2001, *Утицај транзитних кретања на локацију и размештај објеката материјалне базе туризма у Војводини*, Туризам, бр. 5, стр.96-98

21.Свеевропски коридор 10, 2003 *Путна инфраструктура, карте 2-10*, Технички секретаријат Свеевропског коридора 10, Солун

22. Стојановић, Р, Веоград 2003, *Неки аспекти смештајне понуде Београда*, ХОТЕЛЛИНК, бр. 2, стр.489-498

23. Турчић, Н, Веоград 2001 *Хотелски објекти у Војводини као могући модификатори туристичког кретања*, Зборник радова са 14 Конгреса Југославије, стр.325-330,

24. Curcic, N Vjeljac,Z 2002, Опатија, *Space arrangement and quality analysis of accommodation capacities of Montenegro*, 16 th biennial international congress book, Hotel and tourism 2002,, Human capital, Culture and quality in tourism and hospitality industry, pg, 589-598

25 Цвијић, Ј, *Географски и културни положај Србије; Антропогеографски и етнографски списи; Сабрана дела, књ. 4 том I (стр. 225-239); Сабрана дела, 1989*

26. Чомић, Ћ Веоград, 2003, *Локација као фактор квалитета хотелског производа*, ХОТЕЛЛИНК, број 2, стр.357-366

27. *Стратегија развоја туризма у Србији*, Београд 1999, Министарство туризма Републике Србије

28. Општине у Србији, 2002, Туризам и угоститељство, Републички завод за статистику Србије, Београд 2003

29. Група аутора (1965.): *Србија – знаменитости и лепоте* (стр. 7-801); Новинско предузеће «Књижевне новине»; Веоград

30. *Скица размештаја хотела на релацији Београд-Појате* (1998.); Ауто-мото Савез Србије; Београд

31. *Општине у Републици Србији*, Статистички подаци за 2002 годину, Републички завод за Статистику Србије, Београд, 2003

32. *Попис становништва, домаћинства и станова 2002. године*, Републички завод за статистику и информатику Републике Србије, Београд 2003

33. *Група аутора, "Аутомобилом кроз Србију" 2002*, Београд, ТОС, АМСС, ХОРЕС, туристичко – саобраћајна карта

34. Web site Туристичке организације Србије - *Туристички портал Балкана*

35. *Ten perfect places in Serbia, road – tourist geographical map*, R=1:575 000, Tourist organisation of Serbia, Belgrade 2004

36. *Turistički itinerari Srbije* туристичко - саобраћајна географска карта, Туристичка организација Србије, Београд 2003,

37. *Serbia-accomodation*, Туристичка организација Србије, Београд 2004

38. Градски завод за статистику и информатику о смештајним капацитетима на територији града Београда, јула 2003. године

39. Поповић И, Бјељак Ж , 2004, Записи са теренских истраживања материјалне базе туризма на правцу Дунавско – Моравског коридора, Београд

40. *Скица размештаја мотела на релацији Појате – Прешево* (1998.); Ауто-мото Савез Србије; Београд

41. Група аутора , *Србија- знаменитости и лепоте*, Књижевне новине , Београд 1965

42. Подаци добијени од Туристичко-информативног центра Нови Сад и ХУТП „Парк,, Нови Сад

S U M M A R Y

In relation to accommodation facilities, the period after 1990 can be characterized by the lack of investments in these objects, which led to many negative consequences. In other words, the following problems are present in the accommodation facilities of Serbia (and Corridor):

- low level of utilization of accommodation capacities (number of tourists and nights);
- the accommodation objects are often over 30 years old. Most objects are older than their amortization period, that is the period of the exploitation, which is between 15 and 20 years for the hotel industry. The average age of accommodation facilities in Serbia is 20 years;
- out of date supporting infrastructure, because of their age, insufficient maintenance and overstrained use;
- conceptional obsolescence of the vast majority of the hotels;
- adaptation to the concept of mass tourism, rather than selective, and to the universal type of hotels, rather than specialized;
- high concentration of accommodation facilities in some areas, with inadequate level of quality of offered services;
- incomparable with the new regulations about the classification and categorization of accommodation facilities, which are becoming very similar to those in the EU;
- incomparable with the ISO 9000-9004 quality standard;

The above mentioned serious problems should be used as justification for undertaking planned and practical innovations in the field of tourist and hospitality industry. These parts of economy have long tradition in Serbia. The separation of former Yugoslavia, as well as different social, political and economical currents in the region, altered the directions of tourist flow and the established tourist destinations. At the end of the XX century there has been a switch in the direction of tourist movements in Serbia from the west, south-west to south, south-east. Two main directions can be identified:

- transitional and emittive – comprising of Vojvodina, Belgrade and the bigger cities in Central and Eastern Serbia and along the Danube-Morava corridor;
- transitional and receptive – including the mountains and spas in West and South-west Serbia, as well as in East and South-east (Bjeljac Ž, Bursać M. 2000:101-102).

The accommodation facilities have been built in areas toward which the tourist flow was directed. Predominantly in big city centers, spas and mountains, but also along the main communications. The number and quality of accommodation objects have significantly decreased during the last decade of the XX century, as a consequence of lower investments and insignificant tourist traffic in them.

The main goal of the tourist and hospitality industry of Serbia is to radically change the structure, and to revitalize the autochthon appearance of the accommodation facilities which will act as a base of a new tourist infrastructure. The further development should be aimed at the promotion of tourist offers to tourists in transit. The object is to make them leave their main direction and prolong their stay during the transit. However, in modern tourism, the quality of a destination depends not only on high-quality accommodation facilities, but also on the quality of the total product of that destination. Namely, a contemporary tourist from Europe thinks of the accommodation facility as a necessity, while the destination is what offers the frame for entertainment. That requires creation of new tourist products. The quality of the offered services, no matter how high they are, cannot be satisfactory, if the destination cannot offer a wide variety of entertainment. The new basis for the progressive development of tourist industry in Serbia should be built on this knowledge. The high-quality, modern accommodation facilities must become an integrated part of the total product of a well-developed tourist destination.

The importance of the Danube-Morava corridor, which is a significant European communication whose importance has increased at the beginning of the XXI century, has intensified as it became a part of the European Union's development strategy. The aim of this strategy is to develop concrete policy which will enable the general development of South-East Europe.

Some of the priorities of the development programme of the EU could be of benefit to the improvement of the hospitality industry on the territory of the Corridor:

- investments in production, including activities connected to tourism;
- alleviation of creating new work places and sustaining existing ones;
- equipping public services and infrastructures – development of trans-European communicational, energetic and telecommunication network;
- realization of different projects aimed at construction of local roads, bridges, airports and telecommunication systems, which would enable the connection of isolated regions with the rest of the European Union;
- protection and improvement of the environment;
- investments in projects aimed at the development of tourism and
- supporting measures for joint ventures.

С А Д Р Ж А Ј

Увод	5
Саобраћајни правци у оквиру Коридора	6
Материјална база туризма у оквиру Коридора	10
Материјална база туризма у простору Дунавско-моравског Коридора	24
Материјална база туризма на сектору Дунавског коридора 7.	26
Материјална база туризма на сектору копненог дела Дунавског коридора	35
Транзитни туристички правац Хоргош – Нови Сад	36
Транзитни туристички правац Нови Сад – Београд	39
Транзитни туристички правац Шид – Београд	41
Београдско чвориште Коридора	43
Дистрибуција и структура материјалне базе на Моравском сектору Коридора 10.	44
Просторни размештај и структура материјалне базе у Великоморавским сектору Коридора 10.	45
Дистрибуција рецептивних објеката	49
Структура рецептивних капацитета	52
Материјална база у западноморавском сектору Коридора	60
Размештај и структура смештајних објеката у Јужноморавском сектору Коридора 10.	65
Размештај рецептивних објеката	69
Структура рецептивних капацитета	72
Компаративна анализа смештајних објеката дуж Коридора	82

Завршна разматрања	84
Summary	87
Литература и извори	89
Садржај	93